

מאור אהרן

פרשת שמות

לזה וזה מקדים לזה ולמה כן שלא יאמרו בני גבירות תחלה ובני השפחות אחרונים וללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו ע"כ, והנה הא דאמרו וללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו צ"ב חדא מהא דארז"ל (ב"ר צ"ג י') יוסף קטנן של שבטים היה ועוד מהא דתנן (סוטה ט' ב') יוסף זכה לקבור את אביו ואין באחיו גדול ממנו.

מיהו קודם צריך להבין דמצד אחד אמרו (ב"ר) יוסף קטנן של שבטים ומאידך אמרו (סוטה) דאין באחיו גדול ממנו, וצ"ל דמה שאמרו יוסף קטנן של שבטים היינו במנין השנים ומה שאמרו דאין באחיו גדול ממנו היינו בגדלות צדקותו וכמו שפרש"י שם בסוטה דאין באחיו גדול ממנו שהיה מלך כו' יעו"ש והענין כדארז"ל (ב"ר צ"ד ג') דאע"פ שהיה מלך במצרים נשאר בצדקותו.

ולפי"ז לא קשיא על מה שאמרו (תנחומא) ללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו ממה שאמרו (ב"ר) יוסף קטנן של שבטים, והיינו משום דמה שאמרו בתנחומא ללמדך כו' היינו בדרגה הרוחנית אבל מה שאמרו בב"ר יוסף קטנן של שבטים היינו במנין השנים, אבל עדיין קשה ממה שאמרו (סוטה) דאין באחיו גדול ממנו דזהו ודאי קאי על ענין דרגה הרוחנית של יוסף, וי"ל דיתכן דמה שפרש"י שם בסוטה דאין באחיו גדול ממנו שהיה מלך כו' אין הכונה כמו שכתבנו למעלה שנשאר בצדקותו אע"פ שהיה מלך במצרים, רק כונת רש"י שזהו כבוד היה ליעקב אבינו שיוסף שהיה מוכבד בעולם בזה שהיה מלך הוא נתעסק בו, וק"ל.

אמנם מה שכתבנו דמה שאמרו יוסף קטנן של שבטים היינו במנין השנים ה"ז דוחק, שהרי בנימין קטן מיוסף היה וא"כ הקטן שבמנין השנים היה בנימין ולא יוסף, וי"ל דהא ארז"ל (ספרי וזאת הברכה אות י"ב, ב"ר צ"ט א', תנחומא וישב ב') דבנימין לא היה במכירה יעו"ש ולכן לא נכלל בנימין בתוכחה, ויש לדחות זה התי' דהא ארז"ל (תנחומא וישב ג') תדע שבשעה שבקש הקב"ה לקיים גזירת ידוע תדע בקטן שבשבטים עושה שליחותו ונמכר יוסף במצרים כו' ע"כ והנה הכא בנימין כבר נולד ואעפ"כ אי' דהקטן שבשבטים

א' א'. ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו. ארז"ל (תנחומא שמות ג' וכ"ה בשמו"ר א' ד') הבאים מצרימה וכי היום באים והלא ימים הרבה משבאו אלא כל זמן שיוסף קים לא היה עליהם משאוי של מצרים מת יוסף נתנו עליהם משאוי של מצרים לפיכך כתיב הבאים מצרימה כאילו אותו היום נכנסו למצרים ע"כ, הנה דייק המדרש לומר משאוי של מצרים ולא אמר שיעבוד של מצרים, והטעם כיון שהשיעבוד התחיל רק אחר שמתו כל השבטים כדפרש"י להלן (וארא פ"ו מקרא ט"ז) יעו"ש.

ומש"כ רש"י דהשיעבוד התחיל רק אחר שמתו כל השבטים קצת קשה מהא דפרש"י (בראשית ויחי פמ"ז מקרא כ"ח) וז"ל ויחי יעקב למה פרשה זו סתומה לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו נסתמו עיניהם ולבם של ישראל מצרת השיעבוד שהתחילו לשעבדם כו' עכ"ל, ונתבאר בדברי רש"י דזמן התחלת השיעבוד היה כשנפטר יעקב אבינו ולא כמו שפרש"י בוארא דזמן התחלת השיעבוד היה אחר שמתו כל השבטים.

ושוב נמצא דכבר הקשו כן בדעת זקנים מבעלי התוס' והחזקוני, ותירצו דמיד כשנפטר יעקב אבינו אף שיוסף עוד היה מלך במצרים עם כל זה התחילו בהם שיעבוד מעט.

ובשפתי חכמים אות ב' (בפ' ויחי) כתב וז"ל ר"ל שלא היה להם שיעבוד ממש אלא צרת השיעבוד שהיה מבקש מהם שיעבדו לו כדאמר' במסכת סוטה (י"א ב') בפרך בפה רך שהיו מעבידים אותם מתחילה בפה רך כו' עכ"ל, אבל זה קשה מהא דארז"ל (במדב"ר ט"ו כ') דמיד התחיל אותו השיעבוד של בפה רך יעו"ש, וא"כ קשה לדברי השפ"ח דתירץ שעד שיוסף נפטר היה האופן של בפה רך, וצ"ב.

א' ב'. ראובן שמעון לוי ויהודה. ארז"ל (תנחומא שמות ג' וכ"ה בשמו"ר א' ו') אמר רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי אין שמותיהן של שבטים שוין בכל מקום אלא פעמים שזה מקדים

הוא יוסף, וא"כ אין לומר דקטן שבשבטים היינו במנין השנים ועל כרחך כונת המדרש הכא (וישב) לענין גדולה, וה"נ דאמרו (ב"ר) יוסף קטנן של שבטים על כרחך שזהו לענין גדולה ולא לענין מנין השנים, וכיון שכן, הדרא קושיא לדוכתא.

ושמא י"ל דמה שאמרו (תנחומא וישב) יוסף קטן שבשבטים וכן מה שאמרו (ב"ר) יוסף קטנן של שבטים הכונה למה דארז"ל (שמו"ר א' ז') ד"א ויוסף היה במצרים אע"פ שזכה יוסף למלכות לא נתגאה כו' כשם שהיה קטן בעיניו מתחלה כו' יעו"ש, ובאמת לא היו גדולים אלו מאלו כדאמרו בתנחומא שמות ג'. (והא דאמרו בשמו"ר א' ז' ק"ק מהא דאמרי' (ברכות נ"ה א') מפני מה מת יוסף קודם לאחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות, ומו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א ענה לי במכתב וז"ל בלבו לא נתגאה אבל הנהיג ברבנות עכ"ל.

ועוד י"ל דהכונה למה דארז"ל (סדר עולם רבה פ"ג) אין לך בכל השבטים שקיצר ימים פחות מיוסף יעו"ש וכן אמרי' (ברכות נ"ה א') מפני מה מת יוסף קודם לאחיו כו' יעו"ש וזהו הכונה למה שאמרו (ב"ר תנחומא וישב) יוסף קטן שבשבטים והיינו שהוא חי המעט מכל השבטים, ובאמת לא היו גדולים אלו מאלו.

ועוד י"ל דבאמת יוסף היה קטן מהם במעלה ואעפ"כ היה שוה להם כי עשה כל מה שביכלתו (ועי' להלן פ"ו מקרא כ"ו דעל דרך זו תי' הדרש משה (להגר"מ פיינשטיין זצוק"ל) לענין אהרן יעו"ש).

ועוד י"ל דהנה כתב בפירוש עץ יוסף דמה שאמרו (תנחומא שמות) ללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו היינו שבני השפחות לא היו גדולים אלו מאלו יעו"ש, ולפי"ז אין זה סותר למה שאמרו (ב"ר, תנחומא וישב) יוסף קטן שבשבטים, (ועיין לעיל בראשית וישב פ"ז מקרא ב' רש"י ד"ה את).

ועוד י"ל דהנה תנן (כריתות כ"ה א') האב קודם לאם בכל מקום יכול מפני שכיבוד האב קודם על כיבוד האם ת"ל איש אמו ואביו תיראו מלמד ששניהם שקולים אבל אמרו חכמים האב קודם לאם מפני שהוא ואמו חייבין בכבוד אביו, וכתב רבינו גרשום וז"ל וכן האב קודם כתבו בתורה לאם בכל מקום אבל אמרו חכמים כאן גבי כיבוד אב ואם דאע"ג דאמרינן דשניהן שקולים הני מילי לקיבול שכר שמקבל שכר על כיבוד אם כעל כיבוד אב אבל מ"מ אמרו חכמים כיבוד האב קודם לכיבוד האם שהוא ואמו חייבים בכבוד אביו עכ"ל, (ועי' תפארת

ישראל), ומצינו בפירוש רבינו גרשום דהאב והאם שקולים רק לגבי השכר אבל לא לגבי דין קדימה שבזה האב קודם לאם, ולפי"ז יתכן דה"נ מה שאמרו ללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו אין הכונה דהן שקולים לכל מילי, וכיון שכן אין זה סותר למה שאמרו יוסף קטן שבשבטים, וק"ל.

והעירוני ליישב עוד דהנה הר"ן והרמב"ן (עי' טור וב"י יו"ד הל' כבוד רבו ות"ח סי' רמ"ד) פליגי לענין מי שהוא בעל מעשים אם צריך לקום מפניו כמו שיש דין קימה מפני מה שהוא בעל חכמה או לא, דהר"ן ס"ל דדין בעל מעשים שוה לדין בעל חכמה ומפני שניהם צריך לקום, אבל הרמב"ן ס"ל דדין בעל מעשים לא שוה לדין בעל חכמה ורק מפני מי שהוא בעל חכמה צריך לקום (ולענין הלכה זהו פלוגתא עי' שו"ע ונו"כ שם), ולפי"ז י"ל דמה שאמרו ללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו היינו להר"ן דס"ל דדינם שוה דהרי יוסף בעל מעשים הוה כל שנותיו במצרים ואילו אחיו השבטים בעלי חכמה הוו שנשארו בישיבה אצל יעקב אבינו, ומה שאמרו יוסף קטן שבשבטים היינו כדעת הרמב"ן דדין קימה הוא דוקא מפני בעל חכמה ולא מפני בעל מעשים, והבן.

(ועיין תשובות הגר"ח ח"ב בפ' וזאת הברכה ודוק).

עוד י"ל אהא דאמרו (תנחומא שמות) וללמדך שלא היו גדולים אלו מאלו, והוא מדכתיב לעיל (בראשית וישלח פ"ג מקרא ב') וישם את השפחות ואת ילדיהן ראשנה ואת לאה וילדיה אחרנים ואת רחל ואת יוסף אחרנים ופרש"י וז"ל ואת לאה וילדיה אחרונים אחרון אחרון חביב עכ"ל ומבואר שכן היו גדולים אלו מאלו ובפרט יוסף שהיה שם אחרון מכולם, וכן קשה נמי מדכתיב (שם וישב פ"ז מקרא ג') וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו וגו' ופרש"י וז"ל בן זקונים שנולד לו לעת זקנתו ואונקלוס תרגם בר חכים הוא ליה כל מה שלמד משם ועבר מסר לו ד"א כו' עכ"ל, ואהא דאקשינן מהא דכתיב וישם את השפחות וגו' אולי י"ל דכונת רש"י דהאחרון חביב הוא לענין הנשים ולא לענין ילדיהם השבטים, וצ"ב.

א' ה'. ויהי כל נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש ויוסף היה במצרים. פרש"י וז"ל יוסף היה במצרים והלא הוא ובניו היו בכלל

לכן נכתב לחודיה וימת יוסף ואח"כ כתיב וכל אחיו שהם נפטרו אחריו. ועי' היטב תורה תמימה ריש אות א'.

ועוד י"ל ב' הקושיות דהנה כתב באבן עזרא (בא פ"י מקרא ח') וז"ל ויושב כו' ואמר רבי יהודה המדקדק כי בעבור מלת את אמר ויושב ולא אמר ויושבו ולפי דעתי כי אמר ויושב בעבור כי משה הוא העיקר וככה ותדבר מרים ואהרן היא היתה עיקר הדיבור עכ"ל וכן כתב האבן עזרא גם בבראשית פ"ג מקרא ז' יעו"ש, וכ"כ האברבנאל להלן (בא פ"י מקרא ג') וז"ל ולא אמר ויבאו לפי שמשה היה העיקר כו' עכ"ל, והשתא לדבריהם ז"ל י"ל דה"נ אמר הכתוב וימת יוסף דייקא ובלשון יחיד וימת ולא בלשון רבים וימותו יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא והיינו כי פטירת יוסף היא ה' העיקר שהרי ארז"ל (תנחומא שמות ג') שמפטירת יוסף כבר הותחל השיעבוד.

ושוב נמצא הא דארז"ל (מדרש הגדול) וימת יוסף כו' וכל אחיו וכי כל השבטים מתו כאחד והלא לוי האריך ימים יותר מכולן אלא כיון שמת ראו השבטים עצמן כאילו הן מתים למה שלא הניח כבודו לא לאחיו ולא לבניו ע"כ.

א' ח'. ויקם מלך חדש על מצרים אשר

לא ידע את יוסף. פרש"י וז"ל ויקם מלך חדש רב ושמאל חד אמר חדש ממש וחד אמר שנתחדשו גזירותיו, ואשר לא ידע את יוסף משה עצמו כאילו לא ידע עכ"ל, והנה למ"ד חדש ממש צ"ל דהא דכתיב לעיל (מקרא ו') וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא היינו גם פרעה, ולמ"ד שנתחדשו גזירותיו צ"ל דהא דכתיב וכל הדור ההוא היינו חוץ מפרעה ולכאורה זה קצת דוחק, ומ"מ יתכן דכל הדור ההוא קאי רק על עם ישראל.

ועי' באוה"ח הק' דכל הדור ההוא היינו השבעים נפש שירדו למצרים ולא כל הדור כפשוטו, וכן משמע בשמו"ר א' ח' יעו"ש. ועי' עוד מש"כ להלן בשלח פ"ג מקרא י"ט ד"ה עוד יל"ה כו'.

ארז"ל (תנחומא שמות ה') ד"א ויקם מלך חדש והלא הוא פרעה אלא שאמרו לו המצרים באו ונזדווג לאומה זו אמר להן שוטים עד עכשיו אנו חיים משלהן והיאך נזדווג להן עכשיו אילולי יוסף לא היה לנו חיים כיון שלא שמע להם הורידוהו מכסאו שלשה חדשים עד שאמר להם כל מה שאתם

שבעים ומה בא ללמדנו וכי לא היינו יודעים שהוא היה במצרים אלא להודיעך צדקתו של יוסף הוא יוסף הרועה את צאן אביו הוא יוסף שהיה במצרים ונעשה מלך ועמד בצדקו עכ"ל, אפשר דכוונת רש"י הכי, ויוסף היה במצרים והלא הוא ובניו היו בכלל שבעים וא"כ מה הוצרך הכתוב לומר ויוסף היה במצרים שהרי כבר נכלל בשבעים, ואת"ל דא"נ באמת יוסף כלול בשבעים ומה בא ללמדנו שיוסף היה במצרים, אף זה קשה מה בא ללמדנו דכי לא היינו יודעים שהוא במצרים, אלא להודיעך כו' ע"כ, ויל"ה ממ"נ דאי קושית רש"י למה יוסף נזכר צ"ב מ"ש יוסף משאר שבטים שהוזכרו, ואי קושית רש"י למה נזכר שהיה במצרים צ"ב דהא כיון שבתחלה כתיב ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' לכן הוצרך הכתוב לומר ויוסף היה במצרים והיינו שהוא אינו בא אלא כבר היה שם.

עוד יל"ה דלכאורה היה הכתוב צריך לומר קודם ויוסף היה במצרים ואח"כ ויהי כל נפש יצאי ירך יעקב שבעים נפש, ואפשר ליישב ב' הקושיות כאחת והיינו דאדרבא דמהא דלא אמר הכתוב קודם ויוסף היה במצרים ע"כ דלא בא לומר רק שהוא כבר היה שם, וק"ל.

א' ו'. וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור **ההוא.** יל"ה מפני מה הוצרך הכתוב לומר וימת יוסף והרי כבר כתיב (לעיל בראשית ויחי פ"נ מקרא כ"ו) וימת יוסף בן מאה ועשר שנים וגו', וי"ל דכיון שהוצרך הכתוב לדבר במיתתן של השבטים דאל"כ למה נמנו שוב, לכן אי לא הוה כתיב הכא גם מיתת יוסף, ס"ד דכל חיבת השבטים היינו חוץ מיוסף ח"ו, ולהכי אמר הכתוב וימת יוסף וגו', וק"ל. ושוב נמצא דכן הק' באוה"ח הק' יעו"ש.

יל"ה למה אמר הכתוב וימת בלשון יחיד, וי"ל דרצה הכתוב להשמיענו שמתו כולם בזמן שהיו כולם בבחינת כאיש אחד בלב אחד ולא היו פרודים מחמת מכירת יוסף.

עוד יל"ה מפני מה אמר הכתוב יוסף לחודיה, וי"ל דהנה אמרי' (ברכות נ"ה א') מפני מה מת יוסף קודם לאחיו מפני שהנהיג עצמו ברבנות ופרש"י וז"ל יוסף מת קודם לאחיו דכתיב וימת יוסף וכל אחיו עכ"ל, והיינו דכיון שנפטר יוסף קודם אחיו

אומרים הריני עמכם והעמידוהו לפיכך כתיב ויקם מלך חדש, ולהלן שם, אמר רבי אבין משל כו' וכך פרעה עכשיו לא ידע את יוסף למחר הוא אומר לא ידעתי את ה' ע"כ, ועי' בזה עוד שמו"ר א' ח', אמנם דברי המדרש קצת צ"ב ממה דכתיב בתר מיניה (מקרא ט') ויאמר אל עמו וגו', ומשמע דמדידה אמר להזדווג לישראל.

א' ט"ו. ויאמר מלך מצרים למילדת העברית אשר שם האחת שפרה ושם השנית פועה. יש להסתפק בכוונה דקרא אם היו רק שתי מילדות לכל ישראל במצרים או שמלך מרים קרא דוקא להן אבל היו עוד מילדות, ולהצד הראשון צריך להבין היתכן שבזמן שבנ"י נתרבו כ"כ (כדפרש"י להלן מקרא ז') היו רק ב' מילדות, וביותר קשה למש"כ בדעת זקנים לבעלי התוס' וז"ל ד"א למילדת חסר וי"ו למד שלא היתה כי אם מילדת אחת והיינו יוכבד אבל מרים נערה היתה ולא היתה מילדת אלא פועה לילד ולכך אחז"ל פועה זו מרים מהרב משה כהן עכ"ל התוס', ולהצד השני צריך להבין מפני מה קרא דוקא להן, ועי' אבן עזרא וספורנו ועי' להלן (מקרא י"ט) רש"י ד"ה כי חיות הנה ור"ד כו', וק"ל.

ב' א'. וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי. פרש"י וז"ל ויקח את בת לוי פורש היה ממנה מפני גזירת פרעה (וחזר ולקחה וזהו וילך שהלך בעצת בתו שאמרה לו גזרתך קשה משל פרעה אם פרעה גזר על הזכרים ואתה גם על הנקבות ברש"י ישן) והחזירה כו' עכ"ל, ובזה ניחא הא דהכתוב לא הזכיר לידתן של אהרן ומרים קודם לידת משה, וק"ל. ושוב נמצא כן ברמב"ן יעו"ש.

ב' ה'. ותרד בת פרעה לרחץ על היאר ונערתיה הלכת על יד היאר ותרא את התבה בתוך הסוף ותשלח את אמתה ותקחה. פרש"י וז"ל את אמתה את שפחתה ורבותינו דרשו לשון יד כו' והם דרשו את אמתה את ידה ונשתרבה אמתה אמות הרבה עכ"ל, יל"ה מהא דכתיב להלן (מקרא י') ותקרא שמו משה כי מן המים משיתיהו, ולכאורה מבואר דבת פרעה עצמה שלחה את ידה, וכפירוש בתרא דרש"י, שהרי אמרה כי מן המים משיתיהו

והיינו שהיא עצמה שלחה ידה, וכן אמרי' (כלה רבתי פ"ג)) דהא דכתיב ותקרא שמו משה היינו דבת פרעה קרא לו משה ע"ש שמן המים משיתיהו, וכן ארז"ל (שמו"ר א' ל"ד) יעו"ש, ונמצא מבואר דהא דכתיב ותשלח את אמתה היינו את יד שלה ממש וקשיא לפירוש קמא דרש"י.

וכן קשה למש"כ החזקוני וז"ל ותקרא יוכבד את שמו משה, ותאמר לה בת פרעה, מה לשון משה, והגידה לה שהוא לשון המשכה, ואז אמרה בת פרעה, יפה קראתו, כי מן המים משיתיהו עכ"ל, והנה אף שלדברי החזקוני יוכבד קראה שמו משה ולא בת פרעה מ"מ בת פרעה היא זו שאמרה כי מן המים משיתיהו, וא"כ אף לדברי החזקוני קשיא.

ואין ליישב דבאמת שפחתה משתה אותו מן המים ולא בת פרעה עצמה, והא דכתיב ותאמר כי מן המים משיתיהו היינו שכיון שבת פרעה השתדלה להוציאו מן המים (לא ע"י שליחות) לכן ענין הדבר מתייחס אליה כמו שהיא עצמה הוציאה אותו מן המים, ואין ליישב כן, משום דאמרי' (ע"ז כ"ז א') ומי איכא למ"ד אשה לא והכתיב ותקח צפרה צר קרי ביה ותקח והכתיב ותכרות קרי ביה ותכרת דאמרה לאינש אחרינא ועבד ואב"א כו' ע"כ, והנה אין לומר דהכונה שעשתהו שליח, דא"כ מאי משני קרי ביה כו' דהול"ל דעשתהו שליח ושלוחו של אדם כמותו, ועוד דהא אמרי' (יומא י"ט ב') מי איכא מידי דאנן לא מצינן למעבד ושלוחי דידן מצו עבדי ע"כ וכיון שמן הדין צפורה פסולה היתה למול א"כ אף שליח לא היתה יכולה לעשות, ומכל זה חזינו דאף שהיא השתדלה למילה וכדאמרי' דאמרה לאינש אחרינא מ"מ קרי ביה ותכרת (ולא ותכרית) והיינו שאין זה מתייחס אליה אע"פ שהיא עשתה ההשתדלות למילה, וה"נ לענין בת פרעה שאע"פ שהיא עשתה ההשתדלות להוציאו מן המים אעפ"כ אין זה מתייחס אליה, ולכן אין ליישב כנ"ל.

ויתכן ליישב דהנה כתב במחנה אפרים (הל' שלוחין סי' י"א) דגוי יכול לעשות המעקה והבעה"ב יברך על מצות המעקה מדין יד פועל כיד בעה"ב ואף דאין שליחות לנכרי מ"מ דין זה שיד פועל כיד בעה"ב הוא אינו מדין שליחות ע"כ יעו"ש, ולפי"ז ה"נ בת פרעה באמת שלחה את שפחתה ואעפ"כ יכולה היתה לומר כי מן המים משיתיהו כי יד פועל כיד בעה"ב, ועי' שדי חמד (כללים מערכת האלף סי' קמ"ו) שהאריך הרבה בדברי המחנ"א הנ"ל.

עוד כתב במחנה אפרים (שם סי' י"ד) דגוי נעשה שליח לחבירו הגוי ואף דאין שליחות בנכרי מ"מ

ופרש"י וז"ל אמר אל אהרן לפי שהגין היאר על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה ע"י אהרן עכ"ל ועתה את"ל דלא הניחתו ממש ביאר והיינו במים ממש, א"כ היאך מצינן למימר דמשה לא היה יכול להכות ביאר, ועל כרחק דהיה ביאור ממש ולהכי לא לקה ע"י משה אלא ע"י אהרן, וצ"ב.

עוד פרש"י וז"ל לרחוץ על היאור סרס המקרא ופרשהו ותרד בת פרעה על היאור לרחוץ בו עכ"ל, יש להעיר דבקרא ליתא לתיבת "בו", וי"ל דזהו מש"כ רש"י סרס המקרא "ופרשהו" וק"ל.

ועוד י"ל דהנה אמרי' (ברכות קידושין מ' א') מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה כו' מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה וכו', וכתבו התוס' (שם ל"ט ב') וז"ל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה ובעובדי עבודת כוכבים איפכא מחשבה רעה הקב"ה מצרפה למעשה דכתיב מחסס אחיך יעקב תכסך בוושה ונכרת לעולם ולא מצינו שעשה עשו ליעקב שום רעה אלא מחשבתו הרעה אשר חשב עליו מצרפה הקב"ה למעשה ומחשבה טובה של עובדי כוכבים אין הקב"ה מצרפה למעשה כדכתיב בדניאל ודריוש עד מעלי שמשא הוה משתדר לשיזבותיה פירוש שהיה דריוש עושה כל כוחו להציל דניאל מגוב אריות אלמא אע"ג שהצילו עד הערב קאמר קרא שלא הצילו אלא מבקש להצילו מדכתיב לשיזבותיה ולא כתב ושיזביה עכ"ל, והשתא כיון שבת פרעה חשבה להצילו למשה לכן שפיר קאמרה כי מן המים משיתיהו ואע"פ ששלחה את שפחה למשותו מן המים כי מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, מיהו כ"ז למאי דארז"ל שרחצה מגילולי בית אביה, אבל להא דארז"ל דרחצה מפני שהיתה מנוגעת ליתא לתי' זה כי עדיין נשארה נכרית ובעובדי כוכבים אין הקב"ה מצרפה למעשה אע"ג דהוה מחשבה טובה. דבר התוס' הם מירושלמי פ"א דפאה, וכ"כ בשערי תשובה לרבינו יונה (שער שני אות י' ד"ה הדרך השלישי) כיון שקבלו עליהם לעשות מעלה עליהם הכתוב כאילו עשו מיד כו' יעו"ש כל הענין. ועוד י"ל דהנה ארז"ל (סנהדרין צ"ט ב') כל המעשה את חבירו לדבר מצוה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה שנאמר כו' ע"כ.

לחבירו הנכרי נעשה שליח יעו"ש (ובתוספתא (תרומות פ"א הי"ט) איתא בהיפוך והיינו דגוי לא נעשה שליח לחבירו הגוי, והובא בדרך אמונה למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א בפ"ד מתרומות ס"ק ק"מ, וצ"ל דזהו רק לגי' הגר"א שם), ולפי"ז ה"נ בת פרעה עשתה את שפחתה שליח ויכולה היתה בת פרעה לומר כי מן המים משיתיהו אף שהיא עצמה לא הוציאתו מן המים אלא שפחתה כי שלוחו של אדם כמותו, מיהו תירוץ זה הוא דוקא להא דארז"ל (פרדר"א ושמו"ר, הובא להלן בד"ה ב' ז') דהא דכתיב ותרד בת פרעה לרחוץ על היאר היינו לרחוץ מהנגעים שלה, אבל למשארז"ל (סוטה י"ב א' ושמו"ר) דהיינו שירדה לרחוץ מגילולי בית אביה, א"כ כבר היה לה דין ישראל, ואין ישראל עושה נכרי שליח, וא"כ א"א לקיים תי' זה. ועי' מש"כ להלן פי"ח מקרא כ"ז בענין אם קודם מתן תורה היה גירות יעו"ש.

הנה לעיל (מקרא ד') כתיב ותתצב אחתו מרחק לדעה מה יעשה לו, ועתה לפי' קמא דרש"י דשלחה את שפחתה, א"כ מסתבר דהתיבה היתה קרוב לשפת היאר וע"י כך הצליחה לקחתו (ולא מסתבר שהיה עמוק ביאור והי' צריכה לשוט במים כדי להצילו דאין זה דרך צניעות וודאי דלא היו מגלגלין מן השמים את הצלת משה רבינו ע"י דבר שחסר בו ממדת הצניעות), וכיון שכן, והיינו שהתיבה היתה קרובה לשפת היאר א"כ הא דכתיב ותתצב אחתו מרחוק וגו' היינו רחוק משפת היאר, אבל לפי' בתרא דרש"י דשלחה את ידה ונשתרבה אמתה א"כ מבואר דהתיבה היתה עמוק ביאר, ולפי"ז הא דכתיב ותתצב אחתו מרחק וגו' היינו רחוק מהתיבה ויתכן שעמדה על שפת היאר ממש.

ארז"ל (סוטה י"ב א') ותשם בסוף רבי אלעזר אומר ים סוף רבי שמואל בר נחמני אמר אגם כדכתיב קנה וסוף קמלו ע"כ, ופרש"י וז"ל אגם של עצי ערבה וקנים דקין כו' עכ"ל, ויש מדקדקין דכיון דכתיב ותשם בסוף על שפת היאר א"כ נמצא לדעת רשב"נ דלא הניחתו במים כלל אלא על שפת היאר והיינו באגם שבו גדילין עצי ערבה וקנים דקין, וקשה טובא מדכתיב להלן (מקרא י') ויגדל הילד וגו' ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתיהו אלמא דהיה במים ממש, וכן קשה מדכתיב להלן (וארא פ"ז מקרא י"ט) ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים וגו'

ב' ו'. ותפתח ותראהו את הילד והנה נער בכה ותחמל עליו ותאמר מילדי העברים זה. כתב בילקוט האזבי לרבינו יצחק בן ר' שלמה האזובי זצוק"ל (מו"צ בדושא שבקושטנדינה) וז"ל ותפתח ותראהו את הילד זה משה והנה נער בוכה זה אהרן שהיה עם מרים אחותו ולכן הכירה בו שהוא עברי ואמרה מילדי העברים זה כו' עכ"ל, וכן כתב בבעל הטורים (בפי' הטור השלים) וכ"כ בפענח רזא דהא דכתיב והנה נער בכה זה אהרן, ואין להקשות עליהו ז"ל דהא בסוטה י"ב ב' מבואר בהדיא דהא דכתיב והנה נער בכה היינו משה דאמר' התם והנה נער בכה כו' תנא הוא ילד וקולו כנער דברי ר"י כו' ותחמול עליו ותאמר מילדי העברים זה מנא ידעה אר"י ב"ח שראתה אותו מהול ע"כ, ואין להקשות כן, כי גם הא דפירשו דקאי על אהרן גם זה מדברי חז"ל בילקוט שמעוני אות קס"ו בשם מדרש אבכיר יעו"ש.

אמנם עדיין קשה לפי' זה דא"כ הו"ל לקרא למימר הכי, ותפתח ותראהו את הילד ותחמל עליו והנה נער בכה ותאמר מילדי העברים זה, חדא משום דלפי' זה סיבת הדבר שאמרה שהוא מילדי העברים היה משום שראתה את אהרן בכה וא"כ היה צ"ל והנה נער בכה ותאמר מילדי העברים זה, ועוד משום דלפי' זה אין שייכות בין מה שהיא חמלה על משה לבין מה שאהרן בכה וא"כ היה צ"ל קודם ותראהו את הילד ותחמל עליו ואח"כ והנה נער בכה, מיהו למש"כ בפענח רז"א הנ"ל שם דסיבת הדבר שאהרן בכה היה משום שפחד פן יקראנו אסון המים (דלא כמו שלמדנו אנו הכא בקושיא שבכה על עצם זה שראה שלוקחים את משה ומי יודע מה יהיה עמו עתה) יעו"ש, אתי שפיר, דלכן הקדים הכתוב והנה נער בכה לותחמל עליו והיינו כי סיבת הדבר שהיא חמלה על משה י"ל שזהו גם משום שראתה את אהרן בוכה פן יקראנו אסון המים, ובזה נתיישב ג"כ למה לא הסמיק הכתוב והנה נער בכה לותאמר מילדי העברים זה, והיינו כי לפי הנתבאר נמצינו דקרא ה"ק, והנה נער בכה, וכתוצאה מזה היו ב' דברים הא' ותחמל עליו והב' ותאמר מילדי העברים זה, והבן.

ב' ז'. ותאמר אחתו אל בת פרעה האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העברית ותינק לך את הילד. פרש"י וז"ל מן העבריות מלמד שהחזירתו על מצריות הרבה לינק ולא ינק לפי שהיה עתיד

לדבר עם השכינה עכ"ל, כן ארז"ל סוטה י"ב ב', ועוד ארז"ל (תנחומא שמות ז', וכ"ה בשמו"ר א' ז') נטלתו והביאתו אצל המצריות להניק אותו ופסל את דדיהן והרי מותר היה להניק שכך שנינו בת ישראל לא תניק בנה של נכרית אבל נכרית מניקה בנה של ישראל ברשותה מהו ברשותה אוכלת מתחת ידיה ומניקתו אמר הקב"ה עתיד פה של צדיק זה לדבר עמי למחר יהיו המצריות אומרות זה שהוא מדבר עם השכינה אני הנקתו לפיכך פסל את דדיהן ע"כ מתנחומא, והנה נתבאר בדברי חז"ל דעכ"פ בת פרעה עצמה לא ניסתה להניק, וצריך להבין למה לא ניסתה, ועוד דאפילו את"ל שניסתה להניק והוא לא רצה לינוק, למה לא רצה, והרי כבר רחצה עצמה מגילולי בית אביה כדאמר' (סוטה י"ב ב') ותרד בת פרעה כו', וא"כ לכאורה היתה ככל בת ישראל, [מיהו להא דאמרו רז"ל (פרקי דרבי אליעזר פמ"ח ושמו"ר א' כ"ג, יונתן ב"ע מקרא ה') רבנן אמרין בת פרעה מצרעת היתה לפיכך ירדה לרחץ כיון שנגעה בתיבה נתרפאת לכך חמלה על משה ואהבה אותו אהבה יתירה ע"כ (ובשמו"ר י"ח ג' א' בהדיא דבת פרעה נשארה נכרית ולא נתגירה יעו"ש) לא קשיא, משום דנשארה נכרית כשאר כל הנשים המצריות, ולכן לא רצה ממנה], וי"ל דיתכן שבת פרעה לא ילדה אז ולכן לא היה לה מה להניק וכמש"כ בחובת הלבבות (שער הבחינה פ"ה) וז"ל ויהפך הדם אשר היה מזונו (של התינוק) במעי אמו לחלב (זה יהפך) כו' עכ"ל יעו"ש, ועוד י"ל למ"ש בפרדר"א הנ"ל דלא רצתה להניק כי חששא שמא החלב נוצר בזמן שהיה מנוגעת ושמא יזיק לו, ועוד י"ל דהא נתבאר בתנחומא דלעיל דנכרית מניקה בנה של ישראל דוקא ברשותה והיינו שהנכרית עצמה אוכלת מזון כשר מתחת ידיה של האשה הישראלית וממילא גם חלב של הנכרית מזון כשר הוא ולפי"ז נהי נמי דבת פרעה כבר רחצה מגילולי בית אביה מ"מ עדיין חלב שלה היה לכאורה ממזון שעדיין לא כשר הוא, ולכן לא רצה לינוק ממנה כי רק עתה באה לרחוץ מגילולי בית אביה והחלב עדיין לא כשר היה.

ועיין שו"ע (יו"ד סי' קנ"ד) ונו"כ דברשותה היינו בביתה ולא שאוכלת תחת ידיה וכדאי' בתנחומא כנ"ל, מיהו בברכי יוסף שם ציין למדרש דברשותה היינו שאוכלת מתחת ידיה, ועי' רמ"א (יו"ד סי' פ"א ס"ז) ובש"ך (סקכ"ה) ובבהגר"א (סקל"ב) שאשה ישראלית האוכלת מאכלות אסורות זה מזיק ומטמם הולד יעו"ש, וארז"ל (מדרש שמואל

פט"ו) שני שדייך כו' מה השדיים הללו מה שהאשה אוכלת התינוק יונק כך כל תורה שלמדה משה למדה לאהרן הה"ד כו' ע"כ יעו"ש, וזהו כמש"כ וכנ"ל.

אמנם עדיין יל"ה מהא דכתיב להלן (פ"ב מקרא י"א) ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וגו' וכתב הרמב"ן וז"ל ויגדל משה ויצא אל אחיו שגדל והיה לאיש כי מתחילה אמר (מקרא י') ויגדל הילד שגדל עד שלא היה צריך לגמלה אותו ואז הביאתו לבת פרעה ויהי לה לבן כי לפני מלכים יתיצב ואחרי כן גדל ויהי לאיש דעת עכ"ל ומבואר דכל זמן היניקה והיינו ב' שנים, וכמש"נ להלן (מקרא י'), לא הונק ע"י בת פרעה (וכן מבואר בשמו"ר א' ל"א), ואמאי והרי תוך ב' השנים ודאי כבר אכלה מזון כשר, וגם לא הי' מנוגעת עתה מצרעתה (לתי' ב' דלעיל), ועי' שו"ע (אה"ע סי' פ"ב ס"ה) דסכנה לתינוק שינוק מאשה אחרת כשהכיר כבר את המנקת הראשונה.

ב' ט'. ותאמר לה בת פרעה היליכי את הילד הזה והניקהו לי ואני אתן את שכרך ותקח האשה הילד ותניקהו. יל"ה דהא אם בת פרעה היתה יודעת שהוא בנה של אותה האשה א"כ ודאי שלא היתה נותנת לה שכר על היניקה רק היתה מחזירה לה אותו משום שעתה כבר אין לה לבת פרעה מה לחמול עליו מאחר שהגיע לאמו, וכיון שכן, היאך לקחה שכר על היניקה אי נימא דבאמת נטלה השכר לבסוף, וי"ל דבע"כ היתה צריכה אמו שלא לגלות לבת פרעה האמת שהיא אמו, שהרי אם היתה מגלה האמת שהיא אמו, היתה בת פרעה מחזירתו לאמו, והרי אמו לא יכלה עוד להסתירו (כדלעיל מקרא ג'), ולכן מפני הפיקוח נפש היתה מוכרחת ליטול השכר, אע"פ דהוה גזל אם לא הפיקוח נפש (עי' ראשונים כתובות י"ט א' בענין זה אי שרי לגזול בהאי גונא דאיכא פיקוח נפש), ועוד י"ל דכל מה דגזל כנעני אסור כדאמר' (ב"ק קי"ג ב') היינו דוקא היכא דאיכא חילול ה' יעו"ש אבל הכא דלא הוה חילול ה' כשנטלה אם נטלה שפיר עשתה, ועוד י"ל דה"ז חשיב טעות עכו"ם דמותרת כמבואר בגמ' שם.

מיהו ב' תי' בתרא הם דוקא להא דאי' (שמו"ר א' כ"ג ובפדר"א פמ"ח) דבת פרעה נשארה נכרית וכמש"כ לעיל מקרא ז', אבל להא דאי' (סוטה י"ב ב') דרחצה עצמה מגילולי בית אביה וכבר לא היתה

נכרית, צ"ל כתי' קמא, ובפשטות י"ל על עיקר הקושיא דבאמת לא נטלה שכר דהא לא כתיב שנטלה רק כתיב שבת פרעה אמרה לה ואני אתן את שכרך ולא מצינו שבאמת נטלה שכר, ועוד י"ל דהשכר היה מה שבת פרעה גידלתו אחר גמר היניקה ועי"כ ניצל משה.

ושוב נתעורר' להוכיח דנטלה שכר דארז"ל (סוטה י"ב ב') ואני אתן את שכרך א"ר חמא בר' חנינא לא דיין לצדיקים שמחזירין להן אבידתן אלא שנותנין להן שכרן, וק"ל.

ב' י'. ויגדל הילד ותבאהו לבת פרעה ויהי לה לבן ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו. כתב הרמב"ן (להלן מקרא י"א) וז"ל ויגדל משה ויצא אל אחיו שגדל והיה לאיש כי מתחלה אמר ויגדל הילד שגדל עד שלא היה צריך לגמלה אותו ואז הביאתו לבת פרעה ויהי לה לבן כי לפני מלכים יתיצב ואחרי כן גדל ויהי לאיש דעת כו' עכ"ל, והנה זמן היניקה הוא ב' שנים כדאמר' (גיטין ע"ה ב') וא"כ נמצא דרק אחר ב' שנים קראה בת פרעה למשה את שמו משה, וכמבואר בקרא דידן דכתיב ויגדל הילד והיינו אחר ב' שנים היניקה ואז ותביאהו לבת פרעה ויהיה לה לבן ותקרא שמו משה וגו', וכיון שכן, יל"ה למה מיד כשבת פרעה הוציאתו מן המים לא קראה לו אז משה, ולמה המתינה ב' שנים, וי"ל דכיון דאז נהיה לבן אצל בת פרעה לכן דוקא אז בת פרעה קראה לו השם, ומשא"כ כשהוציאתו מן המים כיון שעדיין לא גדל אצלה אלא אצל אמו ולא היה לה לבן לכן לא קרא לו אז השם.

אמנם למש"כ החיזקוני הכא ניחא דכתב וז"ל ותקרא יוכבד את שמו משה ותאמר לה בת פרעה מה לשון משה והגידה לו שהוא לשון המשכה ואז אמרה בת פרעה יפה קראתו כי מן המים משיתהו עכ"ל, ולפי"ז נמצא דהאמת דלא בת פרעה קראה לו השם, והבן.

הנה יל"ה דלכאורה מיד בגמר היניקה הביאתו לבת פרעה ואח"כ גדל הילד וא"כ הו"ל להכתוב לומר ותבאהו לבת פרעה ואח"כ ויגדל הילד, וי"ל דהא זמן היניקה הוא ב' שנים כדאמר' (גיטין ע"ה ב') וא"כ ודאי כבר באותן ב' שנים ולכן כתיב קודם ויגדל הילד ואח"כ ותבאהו לבת פרעה.

הא דלא כתיב הכא ויגדל הילד ויגמל כמו שכתוב גבי יצחק אבינו (בראשית וירא פכ"א מקרא ח'), היינו משום דהא פשיטא כיון שכל הטעם שלא היה עד עתה אצל בת פרעה זה היה רק משום היניקה, וק"ל.

ב' י"א. ויהי בימים ההם ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלתם וירא איש מצרי מכה איש עברי מאחיו. פרש"י וז"ל ויגדל משה והלא כבר כתיב ויגדל הילד א"ר יהודה בר"א הראשון לקומה והשני לגדולה שמינהו פרעה על ביתו עכ"ל, יל"ה מה קשה דלכאורה היה מקום לומר דאחרי ויגדל הילד לאחר זמן שוב ויגדל משה ומנין דהיה באותו הזמן, (שוב נמצא דבאמת כן הרמב"ן פירש הובא לעיל מקרא ז'), ואדרבא ממשמעות דקרא דכתיב ויהי בימים ההם משמע דלא היה באותו הזמן, ואולי יש לדחות דמה דכתיב בימים ההם היינו בימים ההם דייקא כלומר באותם הימים שעליהם כבר נאמר ויגדל הילד, וא"כ א"ש, וק"ל. ועי' להלן מקרא ב' כ"ג.

עוד פרש"י וז"ל מכה איש עברי מלקהו ורודהו ובעלה של שלומית בת דברי היה ונתן עיניו בה ובלילה העמידו והוציאו מביתו והוא חזר ונכנס לבית ובא על אשתו כסבורה שהוא בעלה וחזר האיש לביתו והרגיש בדבר וכשראה אותו מצרי שהרגיש בדבר היה מכהו ורודהו כל היום עכ"ל, הנה מהלשון כסבורה שהוא בעלה משמע דעשתה זאת באונס, ועי' רמ"א (אה"ו סי' קע"ח ס"ג) דכסבורה שהוא בעלה הוי אונס ומותרת לחזור לבעלה ע"כ, ויל"ה מהא דכתיב (ויקרא אמור פכ"ד מקרא י') ויצא בן אשה ישראלית והוא איש מצרי בתוך בני ישראל וגו' ופרש"י וז"ל בן איש מצרי הוא המצרי שהרג משה כו' עכ"ל, ולהלן שם (מקרא י"א) כתיב ויקב בן האשה הישראלית וגו' ושם אמו שלמית בת דברי למטה דן ופרש"י וז"ל ושם אמו שלמית בת דברי שבחן של ישראל שפרסמה הכתוב לזו לומר שהיא לבדה היתה זונה עכ"ל ומשמע דעשתה זאת ברצון, ולכאורה הוי סתירה למה שנתבאר למעלה דעשתה זאת באונס, ושם י"ל דתחילתה באונס וסופה ברצון הוה וכאבוה דשמואל (כתובות נ"א ב') דבהאי גונא אסורה לחזור לבעלה, דאילו לרבא דפליג התם וס"ל דמותרת לחזור לבעלה משום דיצרה אלבשה

א"כ אף דסופה ברצון הוה מ"מ כיון דיצרה אלבשה א"א לקרותה משום זה זונה, אבל לאבוה דשמואל דס"ל דליתא לטעמא דיצרה אלבשה שפיר חשיבא סופה ברצון.

אמנם עדיין קשה דהרי הלכתא כרבא וכמו שכתב בבית שמואל (אה"כ ס"ו ס"ק כ"ג) יעו"ש, וי"ל דס"ל לרבא דאף דיצרה אלבשה מ"מ כל זה הוא דוקא לענין מה שהיא מותרת לחזור לבעלה אבל לענין זנות הרי היא זונה, וסיעתא לדבר ממה שכתב המחבר (יו"ד סי' קפ"ה ס"ד) היה משמש עם הטהורה ואמרה לו נטמאתי ופירש מיד חייב כרת שיציאתו הנאה לו כביאתו כיצד יעשה כו' ע"כ ולכאורה למה צריכה לומר נטמאתי והרי כיון דיצרה אלבשה הוי לה אונס גמור, ועל כרחך דהוי אונס רק לענין להתירה לחזור לבעלה אבל לא יותר מזה וכמשנ"ת.

והנה כתב בפתחי תשובה (שם ס"ק ט') בשם החת"ס (תשובות סי' קנ"ה) להסתפק, מהו כשלא אמרה לו נטמאתי, די"ל דכיון דיצרה אלבשה א"כ הוי אונס גמור ואף שידעה שנטמאה ומה"ט באמת לא אמרה נטמאתי, וי"ל דיצרה אלבשה היינו דוקא היכא דאחר בא עליה אבל כשבעלה בא עליה ל"א יצרה אלבשה כי יודעת שעוד תשמש עמו אם לא עתה וא"כ נחשבת מזידה בזה שלא אמרה מיד נטמאתי ע"כ יעו"ש, ונמצא מבואר דס"ל להחת"ס דיצרה אלבשה הוי אונס גמור היכן שזה לא בעלה, (ועיין שדי חמד מערכת האלף סי' רנ"ה דכ"כ החת"ס באו"ח סי' ב' יעו"ש), ולפי"ז ה"נ כשהמצרי בא על שלומית בת דברי אף דסופה הוה ברצון מ"מ כיון דיצרה אלבשה ובפרט הכא שזה לא היה בעלה חשיב אונס גמור ואף לענין זנות דלא ליקרו לה זונה, וכיון שכן, הדרא קושיא לדוכתא, דבשמות פרש"י דהיא היתה סבורה שהוא בעלה ומשמע דבאונס הוה, ובויקרא פרש"י דהיא זונה היתה ומבואר דברצון הוה.

ויתכן ליישב דהנה כתב הפ"ת (אה"ע ס"ו ס"ק י"א) בשם הנו"ב (תניינא סע' ק"נ) שהביא דברי הרש"ל דכל מה דס"ל לרבא דאף דהוה סופה ברצון מ"מ חשיבא אונס משום דיצרה אלבשה, היינו דוקא היכן שלא עשתה איזה מעשה בסוף הביאה וכגון שמהדקת עצמה, אבל אם עשתה מעשה, מודה רבא לאבוה דשמואל דל"א בה יצרה אלבשה וחשיב מזידה ע"כ יעו"ש, ולפי"ז שמא ה"נ שלומית בת דברי עשתה מעשה, ולהכי לא חשיבה אונס וקרינן לה זונה.

ועדיין קשה ממה דארז"ל (שמו"ר א' כ"ח) חזר בעלה ומצא המצרי יוצא מביתו שאל אותה שמא נגע בכ אמרה לו הן וסבורה אני שאתה הוא כיון שידע הנוגש כו', ומלישנא דאמרו אמרה לו הן וסבורה אני שאתה הוא משמע דאף בסוף המעשה היא היתה סבורה שהוא בעלה וא"כ נמצא דאף סופה באונס הוה, וי"ל דהיא חששה מבעלה ולכן היא שינתה ואמרה לו שאף בסוף זה היה באונס, אבל האמת שבסוף היה זה ברצון, ולכן קראוה זונה.

ובעלה של שלומית בת דברי, ארז"ל (שמו"ר א' כ"ח) דהיינו דתן יעו"ש, וזהו פלא גדול מה שהלך דתן להלשין לפרעה את משה רבינו שהרג המצרי (כדפרש"י להלן מקרא ט"ו) שהרי בהריגת המצרי ניצל דתן עצמו, והיתכן כזאת, והנה אי נימא דעי"ז נאסרה לו לדתן אשתו שלומית בת דברי קצת אפשר להבין מה שהלך ברשע להלשין והיינו משום דדתן סבור היה שאם משה רבינו לא היה הורגו להמצרי לא היה מתפרסם הדבר שמעתה אשתו אסורה לו, והאמת דאין בטענה הזאת ממש, כי ודאי בלא משה רבינו פשיטא שבסוף היה הורגו מאחר שהמצרי הכה אותו כל היום וכלשון המדרש והיה מכה אותו ומבקש להורגו. ועי' פרד"א פמ"ה, ועי' רשב"ם דכתב שמא הכהו ולא הרגו.

ומאידיך ארז"ל (ויק"ר ל"ב ג') דבעלה היה נריה בן בנו של דן, ולא דתן, והובא בחיזקוני אמור פכ"ד מקרא י"א, ולפי"ז לא קשיא היאך הלך להלשין והבן. ושוב נמצא דהקשה כן בספר אמת ליעקב להגר"י קמניצקי זצ"ל יעו"ש דרכו.

וי"ל"ה דהנה כתיב (ויקרא אמור פכ"ד מקרא י') ויצא בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל וגו' ופרש"י וז"ל בן איש מצרי הוא המצרי שהרג משה, בתוך בני ישראל מלמד שנתגייר עכ"ל (עיין רמב"ן מה הוצרך להתגייר שהרי אמו ישראלית יעו"ש), וא"כ נמצא דיצא ממנו מי שנתגייר, וי"ל דמה שראה משה רבינו שאין מי שתעיד ממנו להתגייר היינו אחר המעשה עם שולמית בת דברי שכבר נתעברה, וק"ל. ושוב נמצא דהכי הקשו בפש"ח אות ח' ובילקוט האיזובי וכן תירצו יעו"ש.

ב' י"ג. ויצא ביום השני והנה שני

אנשים עברים נצים ויאמר לרשע למה תכה רעך. פרש"י וז"ל שני אנשים עברים דתן ואבירם הם שהותירו מן המן עכ"ל, הנה לא נתבאר מי המכה ומי המוכה, ושוב נמצא דכתב בלמכסה עתיק למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וז"ל ויאמר לרשע זה דתן פדר"א פמ"ה ותרגום יונתן ומכילתא יתרו י"ח י"ד עכ"ל, ולפי"ז הא דכתיב להלן (מקרא י"ד) ויאמר מי שמך לאיש וגו' היינו דתן אמר כן. ובתדא"ר פי"ח איתא מה היה צ"ל הוא דתן ואבירם אלו הן הם שאמרו למשה במצרים מי שמך לאיש שר ושפט עלינו כו' יעו"ש ומבואר דשניהם אמרו למשה רבינו מי שמך לאיש וגו', אבל זה צ"ב דקרא לשון יחיד הוא.

ב' י"ד. ויאמר מי שמך לאיש שר

ושפט עלינו הלהרגני אתה אמר כאשר הרגת את המצרי ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר. פרש"י וז"ל הלהרגני אתה אמר מכאן אנו למדים שהרגו בשם המפורש עכ"ל, אף דלעיל (מקרא י"ב) כתיב ויך את המצרי ומשמע שע"י שהכה את המצרי הרגו מ"מ שייך לפרש בלשון ויך נמי שהרגו ע"י שם המפורש.

ויתכן לסייע שלא הרגו ע"י הכאה, מדכתיב לעיל (מקרא י"ג) ויאמר לרשע למה תכה רעך ופרש"י וז"ל למה תכה אע"פ שלא הכהו נקרא רשע בהרמת יד עכ"ל וא"כ לא מסתברא שהרגו בהרמת יד ועל כרחך שהרגו בשם המפורש, מיהו יתכן לדחות הראיה, חדא משום דהתם המצרי הכה את הישראל בחנם דאל"כ לכאורה משה רבינו לא היה מונע אותו מזה, ועוד דהתם לא היה נקרא משה רבינו

ב' י"ב. ויפן כה וכה וירא כי אין

איש ויך את המצרי ויטמנהו בחול. פרש"י וז"ל וירא כי אין איש עתיד לצאת ממנו שיתגייר עכ"ל, הא דלא פרש"י כפשוטו, אפשר דהוא משום הא דכתיב להלן (מקרא י"ד) ויאמר וגו' כאשר הרגת את המצרי וגו' ומבואר בהדיא דהיה מי שראה, וכן נמצא דארז"ל (שמו"ר א' ל"ד) ויטמנהו בחול שלא היה שם אלא ישראל טמנו בפניהן של ישראל שנמשלו לחול כו' וכן אתה מוצא שלא נשמע הדבר אלא ע"י עברים שנאמר ויצא ביום השני והנה שני אנשים עברים זה דתן ואבירם כו' ע"כ, ועי' שפתי חכמים אות ח' דפירש כוונת רש"י באופן אחר יעו"ש.

אחריו ולא מצאוהו ולא נתאמץ אז לשלוח כמה וכמה שוטרים מפה ומפה שימצאו אותו ולהביאו בהכרח להורגו אלא לא נתאמץ כלל בהריגתו ושתק והלך לו עכ"ל, ויתכן עוד דמה שלא נתאמץ לשלוח יותר שוטרים לחפשו יותר הוא משום שאז נעשה אלם והיינו אחר שברח משה וכבר חיפשוהו ולא מצאוהו, ולפי"ז ניחא דבאמת פרעה נעשה אלם אבל זה היה רק אחר שברח משה, וק"ל.

הנה פרש"י וז"ל וישב על הבאר לשון ישיבה למד מיעקב שנזדווג לו זוגו על הבאר עכ"ל, יל"ה הענין למה דוקא עתה ציפה לזיווגו, ויתכן לומר דהנה כתיב לעיל (מקרא י"ד) ויאמר מי שמך לאיש וגו' ופרש"י וז"ל מי שמך לאיש והרי עודך נער עכ"ל וארז"ל (תנחומא שמות ח') מי שמך לאיש ועדיין אין אתה איש מלמד שהיה פחות מבן עשרים ע"כ, (עיין שמו"ר א' ל"ה דעות אחרות בגילו דמשה יעו"ש), ולפי"ז י"ל דלכן ציפה משה דוקא אז לזיווגו והיינו כדי שהוא יוכל להמשיך להיות מיצר על ישראל (כדפרש"י לעיל מקרא י"א ד"ה וירא) כי מעתה שהוא נושא אשה כבר נעשה לאיש והיינו אדם חשוב, וזהו הא דאמרי' (יבמות ס"ג א') כל מי שאין לו אשה אינו אדם והיינו שאינו חשוב, וכעין זה אמרי' (ב"ק נ"ט ב') אלעזר זעירא כו' את חשיבת לאיתאבולי אירושלים סבור יוהרא הוה כו' אמר להו גברא רבה אנא כו' יעו"ש, וה"נ כדי שיוכל משה רבינו להיות מיצר על ישראל (כמו על החורבן בב"ק שם) בלי עוררין הוצרך לישא אשה להיות אדם חשוב (וכדמצינו התם בב"ק דאמר גברא רבא אנא), וק"ל.

והנה אף שלבסוף א"ל הקב"ה למשה (להלן פ"ד מקרא י"ט) לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך, והיינו דתן ואבירם שנחשבו למתים שירדו מנכסיהם כדפרש"י שם, וא"כ כבר לא היו טוענים דבר, מ"מ משה רבינו הלך קודם שמתו.

ועוד י"ל דכיון שהיה בגילו פחות מבן עשרים כדאיתא בתנחומא הנ"ל, לכן חיפש זיווגו עתה וכדאמרי' (קידושין כ"ט א') עד עשרים שנה יושב הקב"ה ומצפה כו', ומה שחיפש קודם עשרים ולא כשהיה בן עשרים ממש היינו משום דאמרי' (כתובות נ"ז א') דיש שנה בין האירוסין לנישואין.

ועוד י"ל דהנה כתב הרמב"ן (להלן מקרא כ"ג) דמשה רבינו היה אז בן י"ב שנה, ואיתא בשו"ע (אה"ע ס"א ס"ג) דמצוה מן המובחר לישא אשה בן

רשע אם היה מכהו להמצרי בידו כיון דהיה מצרי ולא ישראל, ועוד משום דמן הדין היה המצרי חייב מיתה כדאיתא בשמו"ר וכיון שכן משה רבינו הרגו כמו בי"ד ההורג וזהו אף ביד. ובתנחומא (פנחס א') ארז"ל ללמדך שכל השופך דמן של רשעים כאילו הקריב קרבן. ועי' רמב"ן הכא.

ב' ט"ו. וישמע פרעה את הדבר הזה

ויבקש להרג את משה ויברח משה מפני פרעה וישב בארץ מדין וישב על הבאר. הנה מלישנא דקרא דכתיב ויברח משה מפני פרעה משמע שברח מפני פרעה ולא שהיה ממש אצל פרעה בביתו דא"כ לכאורה הול"ל מלפני פרעה וכדכתיב להלן (ויגש פמ"ז פ"י) ויברך יעקב את פרעה ויצא מלפני פרעה.

והנה ארז"ל (שמו"ר א' ל"א) אמר ריב"ל נעשו כל הסנקליטין שהיו יושבין לפני פרעה מהם אלמין מהן חרשין מהן סומין והיה אומר לאלמין היכן משה ולא היו מדברים לחרשין ולא היו שומעין לסומין ולא היו רואין כו' עכ"ל, ומבואר דהיה משה רבינו אז לפני פרעה ממש, וא"כ יל"ה למה לא כתיב ויברח משה "מלפני" פרעה, וי"ל דנהי נמי שברח מלפני פרעה כי היה לפני פרעה ממש מ"מ סיבת בריחתו היתה מפני רעה שרצה להרגו ולכן כתיב מפני פרעה, ועוד י"ל דנהי נמי שכל הסנקליטין נעשו אלמין חרשין וסומין מ"מ פרעה עצמו לא נעשה כן, וזהו דכתיב מפני פרעה והיינו מפניו של פרעה שרק פרעה ראה היאך הוא בורח, וכמבואר במדרש שם דאמרו זה שאמר הקב"ה למשה מי שם פה לאדם מי שם פה לפרעה שאמר בפיו הביאו את משה לבימה להרגו או מי ישום אלם מי שם הסגנים אלמים חרשים וסומין שלא הביאוך עשה עצמך פקח שתברח הלא אנכי ה' שם הייתי עמך והיום אני עומד לך ע"כ, ומבואר דפרעה לא נעשה ג"כ אלם חרש וסומא, מדלא הוזכר כן במדרש רק על הסנקליטין והסגנים.

אמנם עדיין קשה להא דפרש"י להלן (פ"ד מקרא י"א, ד"ה או מי ישום אלם) דאף פרעה נעשה אלם יעו"ש, וי"ל דהנה כתב בשפ"ח (אות ר') בשם הרא"ם וז"ל קשה אם פרעה נעשה אלם שלא נתאמץ בהריגתו א"כ למה לו לעשות משרתיו חרשים וגם עורים ותירץ כשהוגד לו שברח צוה לרדוף אחריו להביאו בהכרח ואז כל משרתיו נעשו כחרשים וכשראה פרעה שלא הביאוהו חשב שרדפו

י"ג שנה והיינו בשנת הי"ד יעו"ש ובנו"כ שם, וכיון דצריך להמתין י"ב חדש כדאמרי' בכתובות שם, לכן חיפש זיווגו בן י"ב שנה.

אמנם לפי מש"כ הרמב"ן (להלן מקרא כ"ג) דהא דכתיב וישב בארץ מדין וישב על הבאר לא היה מיד בהגיעו למדין אלא ששים שנה לפחות אחר שברח מפרעה יעו"ש, לפי"ז ליתא למה שתי' עד הכא כיון דנשא אשה רק בהיותו בן ע"ב שנה והיינו כי ברח בהיותו בן י"ב ונשא אשה ס' שנה אחרי כנתבאר ברמב"ן.

ועוד י"ל דהנה ארז"ל (קידושין מ"ט ב') י' קבין זנות ירדה לעולם ט' נטלה ערבאי כו' ע"כ, וכתיב גבי מדין (שופטים ח' כ"ד) כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם, ופירש המלבי"ם בשם הרד"ק שהמדינים התערבו עם הישמעאלים וכמו שמצינו (בראשית ל"ו) ויעברו אנשים מדינים וימכרו את יוסף לישמעאלים ע"כ יעו"ש, ולפי"ז כיון שבא משה למדין לכן הוצרך מיד לישא אשה.

ועוד י"ל דהנה משה רבינו היה במדין רועה צאן כדכתיב להלן (פ"ג מקרא א') ומשה היה רעה את צאן יתרו חתנו כהן מדין וגו', וארז"ל (קידושין פ"ב א') ר' יהודה אומר לא ירעה רווק בהמה, ולפי"ז ניחא למה דוקא עתה רצה לישא אשה. (ואף דבגמ' שם רבנן פליגי אר"י מ"מ נימא דאה"נ תי' זה הוא דוקא אליבא דר"י ועוד יתכן דאף לרבנן איכא בזה ממידת חסידות.

מיהו עדיין יל"ה כיון שהיה משה רבינו אז בסכנה פן יהרגוהו (וכמש"כ באב"ע (להלן מקרא ט"ו) דזהו הטעם שמשה רבינו הלך להיות רועה צאן והיינו כדי שלא יהיה במקום ישוב פן יכירוהו יעו"ש, וברבינו בחיי (להלן פ"ג מקרא א') כתב דהטעם משום שכן הוא מנהג הצדיקים להיות רועה צאן יעו"ש) א"כ היאך נשא אשה ולמה לא חשש פן היא תסתכן וחלילה תהיה עגונה (אילו היו מצרים תופסים אותו אליהם והיא לא היתה יודעת מה נעשה עמו), ושמעתי שהיה זמן בתקופת השואה ל"ע רח"ל שהורו גדולי ישראל למי שאירס אשה ולא נשאה שינשא מיד ולא ידחה הנישואין.

ועוד י"ל דבאמת משה רבינו לא ציפה שם דוקא לזיווג, ומה שלמד מיעקב אבינו שנזדווג לו זיווגו על הבאר, היינו שלמד מיעקב שזה מקום שמסוגל לישועות, וכמו שמצינו לענין מלך, כדכתב הרמב"ם (פ"א מהל' מלכים הי"א) כשמושחין מלכי בית דוד אין מושחין אותן אלא על המעין עכ"ל, וכ' בכסף

משנה ובירושלמי דשקלים ת"ר אין מושחין מלכים אלא על המעין כדי שתמשך מלכותו יעו"ש, וק"ל.

ב' כ'. ויאמר אל מנתיו ואיו למה זה עזבתן את האיש קראן לו ויאכל לחם. עיין רש"י קהלת פ"א מקרא א'. ועיין עוד מש"כ בבמדבר פ' בהעלותך פ"ב מקרא ג' ד"ה ארז"ל בסופו.

ב' כ"א. ויואל משה לשבת את האיש ויתן את צפרה בתו למשה. פרש"י וז"ל ויואל כו' ומדרשו לשון אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו עכ"ל, הרי אמרי' (נדרים ס"ד ב') מ"ט דרבי אליעזר אמר רב חסדא דאמר קרא כי מתו כל האנשים והא מיתה דנולד הוא מכאן שפותחין בנולד ע"כ, וכתב הר"ן וז"ל כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך אע"ג דיתרו השביע למשה כדכתיב ויואל משה לשבת את האיש ויתן לו את צפורה אפילו הכי משה רבינו לא היה נשבע אלא מתוך שהיה ירא מדתן ואבירם ולפיכך פתח לו הקב"ה כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך עכ"ל, וכן כתבו התוס' וז"ל כי מתו כל האנשים משה נדר שישב אצל חמיו במדין לפי שהיה ירא לשוב למצרים מפני דתן ואבירם ופתח לו הקב"ה פתח ממה שמתו ומיתה הוי נולד עכ"ל, והיינו דהטעם שנשבע משה רבינו הוא משום שיתרו רצה שישבע לו כי פחד על משה חתנו פן דתן ואבירם יהרגוהו, וכן פרש"י (שם ס"ה א') וז"ל במדין לך כו' ויתרו הדירו למשה שלא לשוב מצרים מפני אותן אנשים המבקשים להורגו כו' עכ"ל, והרא"ש כתב וז"ל כי מתו כל האנשים משה נדר לשבת במדין ושלא לשוב למצרים ופתח לו הקב"ה פתח שאם היה יודע שמתו שונאיו לא היה נודר ואע"פ שנדר ליתרו חמיו מ"מ עיקר הנדר היה משום דבלאו הכי לא היה משום דבלאו הכי לא היה רשאי לשוב למצרים מפני שונאיו עכ"ל, ומש"כ הרא"ש ואע"פ שנדר ליתרו חמיו ר"ל לצורך יתרו, חוץ מהטעם של פן יהרגוהו, והיינו הא דארז"ל (שמו"ר א' מ') ולמה השביעו א"ל יודע אני שיעקב אביכם כשנתן לו לבן בנותיו נטלן והלך לו חוץ מדעתו שמא אם אתן לך את בתי אתה עושה לי כך מיד נשבע לו ונתן לו את צפורה ע"כ יעו"ש, ובתנחומא (שמות י"ב וכ"ה שמו"ר א' ל"ג) אמרו ולמה נשבע

שלא יעשה לו כמו שאמר לבן אם תענה את בנתי ע"כ יעו"ש.

והנה יל"ה דהא כתב המחבר (יו"ד סי' רל"ב סי"ט) וז"ל מי שפירש בשעת נדרו על מה נדר הרי זה כתולה נדרו באותו דבר ואם לא נתקיים הנדר הדבר שנשבע בגללו מותר כגון שאמר שאיני נושא את פלונית שאביה רע ושמעו שמת או שעשה תשובה אין צריך התרה דהוה כאילו פירש שנודר על זה התנאי וכיון שנתבטל נתבטל הנדר ע"כ, וכתב בפתחי תשובה (סקי"ח) וז"ל מי שפירש ודעת הגאון מהר"י אשקאפה כו' דה"ה אפילו לא פירש אלא שיש הוכחה ע"ש עכ"ל, והשתא יל"ה למה משה רבינו הוצרך לפתח והרי סיבת הדבר מה שנשבע ליתרו היה משום שפחד יתרו פן יהגוהו דתן ואבירם למשה ולמה לא חשיב הוכחה.

ב' כ"ג. ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבדה ויזעקו ותעל שועתם אל האלקים מן העבדה. פרש"י וז"ל וימת מלך מצרים נצטרע והיה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם עכ"ל, יל"ה למה לא פרש"י שמת ממש וכיון שמת עשו המצרים עם ישראל מה שרצו ולכן בנ"י נאנחו, וי"ל דהיינו מפני דהנה להלן (פ"ג מקרא י') כתיב ועתה לכה ואשלחך אל פרעה וגו' ומצינו דפרעה עדיין חי היה ולא מסתבר שהיה מלך חדש וגם הוא קראו לו פרעה, מיהו יש לדחות זה התירוצ' שהרי מצינו למ"ד דהאי דכתיב (לעיל פ"א מקרא ח') ויקם מלך חדש הוא מלך חדש ואעפ"כ קראו לו ג"כ פרעה (לעיל שם מקרא כ"ב), וכיון שכן יתכן דאף המלך השלישי קראו לו ג"כ פרעה, (והטעם דלכל המלכים קראו פרעה כתב באב"ע (שם) וז"ל כל יושב על כסאו מלכות מצרים יקרא בלשון מצרים פרעה עכ"ל), ויש לסייע מדכתיב גבי שלמה המלך (מ"א י"א א') והמלך שלמה וגו' ואת בת פרעה וגו', והיתכן שפרעה חי מזמן משה רבינו עד זמן שלמה המלך וע"כ כדכתב האב"ע, ומ"מ הדרא קושיא לדוכתא למה לא פרש"י שמת ממש.

ובשפתי חכמים (אות ר') תירץ וז"ל דאי פירושו שמת למה צעקו שמא המלך שיהיה אחר פרעה יהיה טוב אלא ודאי נצטרע ומצורע חשוב כמת עכ"ל, ויש להעיר ממה דארז"ל (תנחומא שמות ה' וכ"ה שמו"ר א' ח') ד"א ויקם מלך חדש והלא הוא פרעה אלא שאמרו לו המצרים בוא ונזדווג לאומה זו אמר

להן שוטים עד עכשיו אנו חיים משלהן והיך נזדווג להן עכשיו אלולי יוסף לא היה לנו חיים כיון שלא שמע להם הורידוהו מכסאו שלשה חודשים עד שאמר להם כל מה שאתם אומרים הריני עמכם והעמידוהו לפיכך כתיב ויקם מלך חדש ע"כ, ומבואר דמלך יותר טוב ודאי לא יהיה ואולי יותר גרוע ולכן נאנחו בנ"י.

ובחידושי מהרז"ו (שמו"ר א' ל"ד) תירץ אקושיא הנ"ל דהדיוק מדכתיב ויהי בימים "הרבים" ההם וימת מלך מצרים וגו' דלכאורה מאי הרבים והרי מיתה אינה ימים רבים אלא ברגע מועט אדם מת אע"כ דנצטרע ימים רבים ע"כ יעו"ש.

ועוד י"ל דהנה כתיב להלן (פ"ד מקרא י"ט) ויאמר ה' אל משה במדין לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך ופרש"י וז"ל כי מתו כל האנשים מי הם דתן ואבירם חיים היו אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת עכ"ל, וזהו מגמ' (נדרים ס"ד ב'), וכתבו התוס' (ע"ז ה' א') דפשטיה דקרא דכתיב וימת מלך מצרים ע"כ יעו"ש, והשתא לדברי התוס' ע"כ צ"ל דהגמ' אתיא לאוסופי גם דתן ואבירם מלבד פרעה, דאל"כ נמצאו דברי התוס' סותרים להא דאמרי' בנדרים, וכיון שכן, את"ל דפרעה מת ממש א"כ נמצא דהא דכתיב "כי מתו" נחלק לב' משמעויות והיינו דדתן ואבירם לא מתו ממש ופרעה מת ממש, אע"כ דפרעה לא מת ממש.

ועוד י"ל דהנה ארז"ל (מכילתא בשלח ה' א' וכ"ה שמו"ר ה' י"ח) ללמדך שהיה פרעה שולט מסוף העולם ועד סופו והיו לו שלטונים מסוף העולם ועד סופו בשביל כבודן של ישראל כו' ע"כ, והשתא את"ל דפרעה מת ממש א"כ היה הכתוב צריך לומר וימת פרעה ותו לא ולמה דוקא מלך מצרים והרי מלך על כל העולם, אע"כ דלא מת ממש ודוקא במצרים מת והיינו כי נצטרע אבל בשאר מקומות נשאר חי והיינו ע"י השילטונים שהיו לו. מיהו יש לדחות תי' זה כי ארז"ל (תנחומא וארא ה') שמינוהו לפרעה על כל העולם בזמן מאוחר יותר יעו"ש, וא"כ ליתא לתי' זה. ומה שאמרו דפרעה מלך ע"כ העולם לכאורה צ"ב למה לא נמנה בהא דאמרי' (מגילה י"א א') ת"ר ג' מלכו בכיפה כו', ולדברי התוס' שם ניהא יעו"ש.

ועוד י"ל דהנה כתיב להלן (וארא פ"ז מקרא כ"ח) ושרץ היאר צפרדעים ועלו ובאו בביתך וגו' ובבית עבדך וגו' ופרש"י וז"ל בביתך ואחר כך בבתי עבדך הוא התחיל בעצה תחלה ויאמר אל עמו וממנו

התחילה הפורענות עכ"ל, והכי אמרי' בגמ' סוטה י"א (וההכרח לומר כן עיין כלי יקר להלן בא פ"י מקרא ו' ד"ה ומלאו בתיך כו'), והשתא את"ל דמת ממש א"כ לא הוא אותו שהתחיל בעצה אלא המלך פרעה שקדם לו הוא זה, אע"כ דלא מת ממש.

ג' א'. ומשה היה רעה את צאן יתרו חתנו כהן מדין וינהג את הצאן אחר המדבר ויבא אל הר האלקים חרבה. פרש"י וז"ל אחר המדבר להתרחק מן הגזל שלא ירעו בשדות אחרים עכ"ל, יל"ה למה לא פרש"י שהלך אחר המדבר כי רצה להגיע להר האלקים חרבה וכדמשמע לשון הכתוב דכתיב "ויבא" אל הר האלקים חרבה, וביותר דלפירוש רש"י לכאורה היה צריך הכתוב לומר "ויגיע" אל הר האלקים חרבה והיינו דמבלי שנתכוין ללכת לשם הגיע לשם כי הליכתו לכיוון זה היה מפני שלא רצה שירעו בשדות אחרים, ושמא היה שייך להגיע להר האלקים דרך מקום יישוב ולא דרך המדבר ובכ"ז הלך דרך המדבר ולא דרך היישוב מפני חשש הגזל ובאמת נתכוין ללכת להר האלקים.

עוד יל"ה דהנה תנן (ב"ק נ"ה ב') מסרה לרועה נכנס הרועה תחתיו, ואמרי' בגמ' (שם נ"ו ב') אמרי תחתיו דמאן אילימא תחתיו דבעל בהמה תנינא חדא זימנא כו' ע"כ, ומבואר דאף בעל בהמה שמסר לרועה נכנס הרועה תחתיו דבעל הבהמה, והשתא בשלמא למ"ד (ב"ק קי"ג ב') גזל כנעני אסור א"כ ניחא במה שמשה רבינו לא רצה להלך במקום שדות אחרים, אבל למ"ד גזל כנעני מותר (ב"ק קי"א ב') אמאי הוצרך ליזהר שלא ירעו בשדות אחרים, ובשלמא אם היה להם קודם מתן תורה דין בן נח א"כ ניחא כיון שאף בן נח אסור בגזל עכו"ם כמש"כ הרמב"ם (פ"ט מהל' מלכים ה"ט) וז"ל בן נח חייב על הגזל בין שגזל עכו"ם בין שגזל ישראל כו' וכן חייב על פחות משוה פרוטה כו' נהרגין עליה עכ"ל ולכן משה רבינו נזהר מן הגזל, אבל אי נימא דהיה להם אף קודם מתן תורה דין ישראל אמאי נזהר מגזל עכו"ם למ"ד גזל הגוי מותר, וי"ל דהנה כתיב בביאור הגר"א (אה"ע סי' כ"ח סק"ה) וז"ל קידשה כו' וכ"ה בירושלמי פ"ד דב"ק מעשה ששלח המלכות שני אסטרטיוטות ללמוד תורה מר"ג כו' ובסוף א"ל כל תורתכם נאה ומשובחת חוץ מב' דברים הללו כל גזילות של ישראל אסור ושל

עכו"ם מותר באותה שעה גזר ר"ג על גזילת עכו"ם שיהא אסור מפני חילול השם אבל י"ל דאתי כמ"ד גזל הגוי מותר עכ"ל, ומצינו דלמ"ד גזל הגוי מותר היכא דאיכא חילול השם ה"ז אסור, ולפי"ז שמא גבי משה רבינו היה יכול להיות חילול ה' אם לא היה נזהר שלא ירעו בשדות אחרים. ובאמת אף למ"ד ג"כ אסור מ"מ נזקו מותר קודם מתן תורה לרבי אבהו כדאמרי' (ב"ק ל"ח א') אי לאו חילול ה', ודוק.

ועוד י"ל דבאמת לא מצד הדין חשש אלא ממדת חסידות נזהר, ויש להוכיח כן מדאמרי' (ב"ק ע"ט ב') אין מגדלין בהמה דקה בא"י אבל מגדלין בסוריא ובמדברות של ארץ ישראל כו', ואמרי' בגמ' ת"ר אין מגדלין בהמה דקה בא"י אבל מגדלין בחורשין שבארץ ישראל בסוריא אפילו בישוב ואין צריך לומר בחוצה לארץ כו', ופרש"י במתני' וז"ל אין מגדלין בהמה דקה בא"י משום ישוב א"י שמבעיר את השדות וכל שדות א"י סתמן דישראל, אבל מגדלין בסוריא כו' ובחוצה לארץ מותר לגדל דלא חיישינן לישוב ואם יפסידו שדות אחרים ישלמנה עכ"ל, ומבואר דבחז"ל אין איסור מצד גזל רק דאם הבהמה תאכל שצריך לשלם, וא"כ גבי משה רבינו שרעה את הצאן בחז"ל ליכא למימר דחשש מדינא מפני גזל ועל כרחק דרק משום מדת חסידות נזהר, וק"ל.

ועוד יל"ה איך הלך משה רבינו אל הר האלקים חרבה והרי כתיב לעיל (פ"ב מקרא כ"א) ויואל משה וגו' ופרש"י וז"ל ויואל כו' ומדרשו לשון אלה נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו עכ"ל, וסיעתא לזה שלא נטל רשות ללכת להר האלקים, מהא דכשהלך לגמרי ממדין בדרכו למצרים נטל רשות מיתרו כדכתיב להלן (פ"ד מקרא י"ח) וילך משה וישב אל יתרו חתנו ויאמר אלקה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העוֹדֵם חיים ויאמר יתרו לך לשלום, ואילו עתה לא הוזכר בקרא שנטל רשות כמו התם וא"כ נמצא מבואר שלא נטל רשות, וי"ל דיתכן לחלק דאילו כשהלך עם צאן יתרו פשיטא שהודיעו שהולך להר האלקים חרבה וזה התורה לא צריכה לספר לנו אבל כשביקש ללכת למצרים והיינו שהולך ממנו לגמרי הוצרך לספר לנו זאת שנטל רשות כי עתה שהולך לגמרי לאו לצורך יתרו היה כמו שכשהלך להר האלקים היה זה לצורך יתרו בלרעות צאנו, ועוד י"ל דהא כל הטעם שיתרו הדירו למשה היה מפני שפחד שמא

מצרים כי מתו כל האנשים וגו' וכבר אמר, והקשה הרמב"ן דלדברי האב"ע הרי כבר אמר היה זה בהר האלקים חורבה והא כתיב בהדיא ויאמר ה' אל משה "במדין" וגו' ואיך יתכן לומר וכבר אמר ע"כ יעו"ש, ויתכן ליישב דברי האב"ע הכי דהנה בגמ' (נדרים ס"ה א' וכו' שמו"ר ה' ג') ילפינן מקרא דידן דבעינן להתיר הנדר בפניו של מי שנדר בשבילו, דפריך הגמ' מאי במדין ומשני דהיינו לך למדין כי שם צריך אני להתיר הנדר כי צריך בפני יתרו שנדרת לו ע"כ יעו"ש, ולפי"ז י"ל דמשו"ה כתיב "במדין" אף שזה לא היה במדין אלא בהר האלקים חורבה והיינו דהכונה כמ"ש בגמ' וכו"ל, והבן.

ג' ד'. וירא ה' כי סר לראות ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה ויאמר משה משה ויאמר הנני. ארז"ל (תנחומא שמות ט"ו) ויאמר משה אסרה נא ואראה רבי יוחנן אמר ג' פסיעות פסע משה רבי שמעון בן לקיש אמר לא פסע אלא צוארו עקם א"ל הקב"ה חייך שאתה כדאי שאגלה עליך מיד ויקרא אליו אלקים מתוך הסנה א"ל הקב"ה אתה אמרת הנני חייך שתבוא השעה ותתפלל על ישראל ומיד אני עונה אותך בלשון הזה אז תקרא וה' יענה תשוע ויאמר הנני ע"כ, הנה כתיב (בראשית וירא פכ"ב מקרא א') ויהי אחר הדברים האלה והאלקים נסה את אברהם ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני ופרש"י וז"ל מהו לשון הנני לשון עונה לשון חסידות שכך ענותנותן של חסידים בכל מקום ע"כ, ומצינו שבזכות מדת הענוה הקב"ה מקבל התפילות, כמו דאיתא א"ל הקב"ה אתה אמרת הנני כו' ומיד אני עונה אותך, ולא עוד אלא שהקב"ה ג"כ עונה בענוה כביכול מדה כנגד מדה וזהו תשוע ויאמר הנני דהיינו אתה תשוע והקב"ה יאמר הנני דהוא לשון ענוה וכו"ל, ובאמת כן הוא בהדיא בגמ' (סוטה ה' ב') אריב"ל כו' אבל מי שדעתו שפלה כו' ולא עוד אלא שאין תפלתו נמסאת שנאמר לב נשבר ונדכה אלקים לא תבזה.

ג' ז'. ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים ואת צעקתם שמעתי מפני נגשיו כי ידעתי את מכאביו. ארז"ל (תנחומא שמות כ') ויאמר ה' ראה ראיתי זה שאמר הכתוב (איוב י"א י"א) כי הוא ידע מתי שוא וירא און ולא יתבונן א"ל

דתן ואבירם יהרגוהו (כדפרשו הראשונים נדרים ס"ד ב') וכיון שכן איכא למימר דבכלל השבועה הוא שדוקא למצרים לא ילך אבל שאר מקומות שרי ליה דבשאר מקומות אין מבקשים להורגו. ואין לומר דבשאר מקומות ג"כ ביקשו להורגו כי פרעה מלך ע"כ העולם כיון שזה היה בזמן מאוחר יותר וכמש"כ כ"ז לעיל פ"ב מקרא ט"ז בסופו. ויעוד י"ל דנשבע שלא יזוז לגמרי, וכן נמי מבואר בהא דתנן (כתובות ק"ג א') אלמנה שאמרה אי אפשי לזוז מבית בעלי כו', והתם ודאי אין הכונה אי אפשי לצאת מתוך הבית לחוץ אלא ודאי הכונה לענין מגוריה, וא"כ מצינו דלזוז היינו לענין המגורים, וזהו ה"נ מה שנשבע משה ליתרו שלא יזוז ממדין והיינו שלא יעבור לגור במקום אחר וכו"ל, וק"ל.

ותירוץ בתרא שכתבנו אינו למה שכתב המלבי"ם (להלן פ"ד מקרא כ') בשם הספורנו וז"ל שאשתו ובניו היו אתו בהר חורב אצל הצאן כי שם אהלו עכ"ל יעו"ש, ויש להעיר דבספורנו עצמו איכא סתירה דמאידיך להלן כתב שבני משפחתו היו עמו ואילו הכא בקרא דידן כתב שמשו רבינו היה בהר האלקים לבדו יעו"ש וצ"ע. וכן אינו למה שכתב הרמב"ן (להלן פ"ד מקרא י"ט) שמשו רבינו נטל רשת לילך לבקר את בני ישראל ע"מ לחזור למדין וזהו שאמר לו ה' אחר שנטל רשות מיתרו לך שוב מצרים כי מתו וגו' והיינו שילך לגמרי למצרים עד שיצא עם בני"י ממצרים יעו"ש, ולפי דברי הרמב"ן מצינו דנטל רשות אף שלא רצה לילך לגמרי, ונמצא שלא כדברינו, דמה שלא נטל רשות לילך להר האלקים חרבה היה משום שלא הלך לגמרי להעביר מקום מגוריו, וא"כ הדרא קושיא לדוכתא, וצ"ל לדברי הרמב"ן כב' תירוצים הראשונים שכתבנו.

ועצם דברי הרמב"ן לכאורה צ"ב אמאי כשאמר לו ה' לך שוב מצרים והיינו שלא תחזור למדין כלל עד יצי"מ למה לא נטל רשות ע"ז מיתרו, ועי' שו"ע (יו"ד סי' רכ"ט ס"א) בהא דנשבע לחבירו לפרעו או לעשות לו מלאכה והתיר לו חבירו מקצתו אי הותר לו השאר או לא יעו"ש, ואי נימא דהותר לו השאר א"כ אתי שפיר דכיון שיתרו התיר לו מקצת והיינו לילך ע"מ לחזור לכן הותר לו השאר שיוכל לילך לגמרי.

עוד כתב הרמב"ן שם להקשות על האבן עזרא דכתב דהא דכתיב ויאמר ה' אל משה במדין לך שב

בזכות אברהם ולא משום מעשיו של עכשיו, ולפי"ז ה"נ ס"ל להמדרש בשמו"ר סוף פ"א דהקב"ה גאל את ישראל ממצרים אע"פ שעתידין היו להכעיסו במעשה העגל משום זכותו של אברהם אף שהיו צריכים לדונם ע"ש סופם אי לאו הזכות אבות וכמו שמצינו גבי ישמעאל שהזכות אבות סייעו שלא דנוהו ע"ש סופו כתנבאר בתרגום יונתן ב"ע.

ונמצא דלהא דאמר' בשמו"ר סוף פ"א דהקב"ה לא דן לפי מעשה העגל היינו משום זכות אבות דאי לאו משום זכות אבות ודאי צריך היה לדונם ע"ש סופם כמו בן סורר ומורה, אבל להא דאמר' בשמו"ר ג' ג' הא דהקב"ה לא דן לפי מעשה העגל היינו משום דבאמת אין דנים ע"ש הסוף אלא לפי מה שהוא עכשיו.

ויתכן לבאר דהמדרשים נחלקו בהא דנחלקו הראשונים בחילוק דבין ישמעאל ובין סורר ומורה, דהא דאמרו בשמו"ר סוף פ"א ס"ל כמש"כ בבעל הטורים וז"ל באשר הוא שם אמר להם הקב"ה צדיק או רשע אמרו לו צדיק כו' אע"ג דבן סורר ומורה צדיק באותה שעה ונהרג ע"ש סופו יש מחלקים בין דיני שמים לדיני אדם דבדיני שמים אין דנים ע"ש סופו ומיהו אינו קשה דבן סורר הוא עצמו עתיד לחטוא וגם התחיל קצת בחטא אבל כאן לא התחיל כלל בחטא וגם הוא לא חטא בזה אלא זרעו חטא עכ"ל, ומש"כ יש מחלקים כ"כ בפענח רזא (מהראשונים) וז"ל והר"ר ליפצ"א תירץ כי בידי שמים אין דנין ע"ש סופו כי יהיה סיפוק בידו יתברך גם לבסוף לדונו אבל בידי אדם דנין ע"ש סופו כי יהיה סיפוק בידו יתברך גם לבסוף לדונו אבל בידי אדם דנין ע"ש סופו דשמא לבסוף לא יהיה סיפוק בידם כו' עכ"ל, ולתירוץ הבעל הטורים באדם עצמו דנים אותו ע"ש סופו אבל בזרעו אין דנין אותו ע"ש סופו, ולכן במעשה העגל כיון שבני ישראל שיצאו ממצרים המה שעשו העגל לכן אי לאו הזכות אבות היה צריך לדונם ע"ש סופם, ומה שאמרו בשמו"ר ג' ג' ס"ל כהתירוץ דבדיני שמים אין דנים ע"ש סופו ולכן בני ישראל נמי לאו דנו אותם ע"ש סופם דהעגל, וכן ס"ל כתי' החזקוני וכדלעיל, וק"ל.

ג' ח'. **וארד להצילו מיד מצרים ולהעלתו מן הארץ שהוא אל ארץ טובה ורחבה אל ארץ זבת חלב ודבש אל מקום הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסים.** הכא הקדים הכתוב באומרו

הקב"ה למשה אני רואה שתי ראיות ראה וראיתי ראיתי וידעתי את מכאביו ואני גואלן עכשיו וראיתי את העם הזה והנה עם קשה ערף הוא שעתידים להכעיסני במעשה העגל לכך נאמר ראה ראיתי ע"כ, ר"ל דאף שעתידין היו להכעיסו ית' במעשה העגל מ"מ השתא השי"ת גואלן, וזהו דכתיב וירא און ולא יתבונן, והא באמת דהקב"ה גאלן אע"פ שעתידין היו להכעיסו יתב' במעשה העגל נתבאר בתנחומא (שמות י"ב) שלא היו לישראל מע"ט בידם להגאל ממצרים ובזכות האבות הקדושים נגאלו למען שמו יתברך יעו"ש, ועל פי זה איכא למימר דה"נ נגאלו ממצרים אע"פ שעתידין היו להכעיסו יתברך במעשה העגל. ושוב נמצא כן בשמו"ר סוף פ"א.

והנה כתיב (בראשית וירא פכ"א מקרא י"ז) וישמע אלקים את קול הנער באשר הוא שם ופרש"י וז"ל באשר הוא שם לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות כו' עכ"ל, והקשה החזקוני וז"ל באשר הוא שם פירש רש"י לפי מעשיו של עכשיו והא אמרינן (סנהדרין ע"א ב') בן סורר ומורה על שם סופו הוא נהרג אלא י"ל בן סורר ומורה מתחילתו הוא רשע ממה שעתיד להיות בסופו אבל הכא מתחילתו ישמעאל היה צדיק מאותה עבירה של לקראת צמא התיו מים (ישעיה כ"א י"ד) היינו שפירש"י לפי מעשיו של עכשיו עכ"ל, ורצה לומר דבן סורר ומורה לכשיגדל הוא יהיה רשע כתוצאה ממה שעשה בצעירותו ולכן הוא נדון ע"ש סופו, אבל ישמעאל מה שעשה בסופו לא היה תוצאה של מעשיו בצעירותו שהרי בתחילה היה צדיק מאותה העבירה ולכן הוא נדון לפי מה שהוא עכשיו, והשתא לפי"ז ה"נ הקב"ה גאל את ישראל ממצרים אע"פ שעתידין היו להכעיסו במעשה העגל והיינו משום שמעשה העגל לא נעשה כתוצאה ממעשיהם שעשו במצרים, ושוב נמצא כן בשמו"ר ג' ג'.

והשתא דאתינן להכי קשה למה הוצרכו לזכות אבות כמש"כ לעיל בשם השמו"ר סוף פ"א, והרי היו ראויים להגאל משום שמעשה העגל לא נעשה כתוצאה ממעשיהם במצרים, וי"ל דהמדרש בשמו"ר סוף פ"א ס"ל כהא דאיתא בתרגום יונתן בן עוזיאל (בוירא שם) ושמיע קדם ה' וגו' ולא דן יתה לפום עובדוי בישיא דהוא עתיד למעבד אלהן בגין זכותה דאברהם חס עלוהי באתר דהוא תמן, והיינו דבאמת היה צריך לדון את ישמעאל ע"ש סופו וכמו בבן סורר ומורה אלא דהקב"ה הצילו

אל ארץ זבת חלב ודבש ואח"כ אמר אל מקום הכנעני וגו', ולהלן (מקרא י"ז) הקדים הכתוב אל ארץ הכנעני וגו' ואח"כ אמר אל ארץ זבת חלב ודבש, ועיין עוד הפרשים דכתובים אלו.

ג' י"א. ויאמר משה אל האלקים מי אנכי כי אלך אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל ממצרים. פרש"י וז"ל מי אנכי מה אני חשוב לדבר עם המלכים, וכי אוציא את בני ישראל ואף אם חשוב אני מה זכו ישראל שיעשה להם נס ואוציאם ממצרים עכ"ל, יל"ה מאי קאמר משה מי אנכי דהרי אם חשוב הוא לדבר עם מלך מלכי המלכים הקב"ה שהרי הקב"ה דיבר עמו על אחת כמה וכמה שחשוב הוא לדבר עם מלך ב"ו, ובפשטות י"ל דהכוונה הי' כך, דנהי נמי שאני חשוב כלפי מעלה מ"מ הרי לגבי הבריות אין מצרים מכירים חשיבותי וזהו מה אני חשוב לדבר עם המלכים, ואף אם אני חשוב והיינו שמכירים חשיבותי עדיין מה זכו כו', ועוד י"ל דכיון שמשה רבינו עניו היה וכדכתיב (במדבר בהעלותך פי"ב מקרא ג') והאיש משה ענו וגו' לכן אמר שמצד עצמו אינו חשוב לדבר אף עם הקב"ה ומה שהקב"ה דיבר עמו לא מצד עצמו וחשיבותו, וק"ל.

ג' ט"ז. לך ואספת את זקני ישראל ואמרת אלהם ה' אלקי אבותיכם נראה אלי אלקי אברהם יצחק ויעקב לאמר פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים. ולהלן (פ"ד מקרא כ"ט) כתיב וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל, ויל"ה ההפרש דאילו הקב"ה אמר למשה לך ואספת את זקני ישראל, ואילו כשאספו אומר הכתוב ויאספו את "כל" זקני "בני" ישראל, וצ"ב.

פרש"י וז"ל את זקני ישראל מיוחדים לישיבה וא"ת זקנים סתם היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס' רבוא עכ"ל, ויל"ה מאי ס"ד דרש"י לפרש דהיינו זקנים סתם והרי כתיב להלן (פ"ה מקרא ד') ויאמר אלהם מלך מצרים למה משה ואהרן תפריעו את העם ממעשיו לכו לסבלתיכם ופרש"י וז"ל לכו לסבלתיכם לכו למלאכתכם שיש לכם לעשות בבתיכם אבל מלאכת שעבוד מצרים לא היתה על שבטו של לוי ותדע לך שהרי משה ואהרן יוצאים ובאים שלא ברשות עכ"ל, ומבואר דרק שבט לוי

היו יוצאים ובאים והיינו שלא נשתעבדו, וא"כ בשלמא אי נימא דזקני ישראל היינו מיוחדים לישיבה א"כ הזקנים רק משבט לוי [וכדכתב הרמב"ן להלן (פ"ה מקרא ד')] דמנהג בכל עם להיות להם חכמים מורי תורתם ולכן הניח להם פרעה שבט לוי שיהיו חכמיהם וזקניהם והכל סיבה מאת ה' עכ"ד הרמב"ן ומבואר דהזקני ישראל היו משבט לוי] וא"כ ניחא מה שהיה אפשר לאוספם ללכת לפרעה כדכתיב להלן (מקרא י"ח) ובאת אתה וזקני ישראל וגו' והיינו כיון שלא היו משועבדים, אבל אי נימא דזקני ישראל היינו מכל השבטים כולם הא כיון שהיו משועבדים היאך היה שייך לאוספם, ועל כרחך דא"א לומר דהיינו זקנים סתם, וי"ל דא"נ והא דפרש"י היאך אפשר לו לאסוף זקנים של ס' רבוא היינו כי זהו תירוץ דעדיפא ממה שכתבנו והיינו דאפילו לאוספם לא שייך וכ"ש להביאם לפני פרעה לא שייך כי לא היו משבט לוי האי זקנים סתם, ועוד י"ל דהנה כתב בבעל הטורים וז"ל לכו לסבלתיכם פרש"י לעבודתכם שיש לכם בבתיכם שלא היה שיעבוד על שבט לוי וי"מ שאף ישראל לא נשתעבדו אלא מבין תשע עד בן ששים והם היו יותר על ששים עכ"ל ולדברי הטור דאף מישראל לא נשתעבדו רק מבין תשע עד בן ששים, ניחא דהא תנן (אבות פ"ה מכ"ה) בן ששים לזקנה וא"כ שייך שפיר לומר ס"ד דהזקני ישראל הם זקנים סתם כי הזקנים הם מבני ששים ומעלה והם היו יכולים ללכת לפרעה כי לא נשתעבדו, מיהו כל זה דוקא לפי הטור אבל לפרש"י עדיין קשה וכן"ל דהא רש"י לית ליה לפי זה דהטור דאי ס"ל לרש"י כותיה למה צריך לומר דשבט לוי לא נשתעבדו, והבן.

ובעצם דברי הרמב"ן דזקני ישראל משבט לוי היו יש להעיר מדכתיב להלן (פ"ה מקרא א') ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה וגו' ופרש"י וז"ל ואחר באו משה ואהרן וגו' אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת כו' עכ"ל, ולכאורה פחדו כי לא היו משבט לוי, וי"ל דלא מסתבר שלא היה אף זקן אחד משבט לוי והיה צריך להיות שלכל הפחות ישאר זקן אחד מלבד משה ואהרן וא"כ למה כל הזקנים כולם נשמטו, והנה לפי"ז מה שפחדו היה משום דחששו דכיון שלא היו משבט לוי פרעה יהרגם.

ג' י"ז. ואמר אעלה אתכם מעני מצרים אל ארץ הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי אל ארץ זבת חלב ודבש. כלומר דכל ארצות הכנעני והחתי והאמרי והפרזי והחוי והיבוסי הם ארץ אחת גבי זבת חלב ודבש, ואפשר דמהאי טעמא כתיב אל ארץ הכנעני והחתי וגו' בלשון יחיד דלכאורה הול"ל אל ארצות בלשון רבים. אמנם מצינו דאף לא לענין זבת חלב ודבש התורה אומרת הארצות לשון רבים וכמו (בראשית תולדות פכ"ו מקרא ד') והרביתי את זרעך ככוכבי השמים ונתתי לזרעך את כל "הארצות" האל והתברכו בזרעך כל גויי הארץ, וכן לעיל מיניה (לך לך פט"ו מקרא י"ח) ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר לזרעך נתתי את "הארץ" הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדל נהר פרת, אף דלהלן מיניה (מקרא י"ט) כתיב את הקיני ואת הקנזי ואת הקדמני, ולהלן מיניה (מקרא כ') ואת החתי ואת הפרזי ואת הרפאים, ולהלן מיניה (מקרא כ"א) ואת האמרי ואת הכנעני ואת הגרגשי ואת היבוסי, אפי"ה הקב"ה אמר לאברהם נתתי את "הארץ" הזאת.

ושמעו לקלך נתקיים בזה שהתחילו לבוא, אבל זהו דוחק דהא כתיב בהדיא "ובאת" אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים וגו'. ושוב נמצא דכתב הרמב"ן להלן (פ"ד מקרא א') וז"ל אבל יתכן שנאמר כי ושמעו לקלך איננה הבטחה רק צוואה ושמעו לקלך כי ראוי להם שישמעו ותבא אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים כו' עכ"ל יעו"ש, ולפי"ז לא קשיא מה שנשמטו הזקנים ממה שכתוב ושמעו לקלך, כיון דושמעו לקלך אינה הבטחה, וק"ל. (ועיין מש"כ להלן פ"ה מקרא א').

ג' י"ט. ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה. הכא מבואר דפרעה מעצמו לא יתן להלך כמש"כ ואני ידעתי כי לא יתן וגו', ולהלן (פ"ד מקרא כ"א) כתיב ויאמר ה' אל משה וגו' ואני אחזק את לבו ולא ישלח את העם ומבואר דהקב"ה יחזק לבו שלא לשלח את העם.

ג' כ"ב. ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה כלי כסף וכלי זהב ושמלת ושמלתם על בניכם ועל בנותיכם ונצלתם את מצרים. יל"ה היאך לא חששו לשעטנו וכדכתיב ושמלת ושמלתם על בניכם ועל בנותיכם וגו', וביותר דהא תנן (כלאים פ"ט מ"ז) רבי יוסף אומר הבאים מחוץ הים וממדינת הים אינן צריכין בדיקה מפני שחזקתן בקנבוס, וכתב הרע"ב וז"ל שחזקתו מן הקנבוס משנה זאת נשנית בראשונה בזמן שלא היה הפשתן מצוי בכל מקום אבל בזמן הזה שהפשתן מצוי בכ"מ כולם צריכים בדיקה הלכך הלוקח בגדים תפורים מן הנכרי בזה"ז לא ילבש עד שיבדוק יפה עכ"ל, וי"ל דהיה קודם מתן תורה ושרי.

ד' א'. ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקלי כי יאמרו לא נראה אליך ה'. יל"ה שהרי הקב"ה כבר אמר למשה רבינו (לעיל פ"ג מקרא י"ח) ושמעו לקלך ופרש"י וז"ל מאליהם מכיון שתאמר להם לשון זה ישמעו לקולך כו' עכ"ל, וי"ל דהא דכתיב ושמעו לקלך ה"ז קאי על זקני ישראל כדכתיב (שם ט"ז – י"ח) לך ואספת את זקני ישראל וגו' ושמעו לקלך וגו', אבל הכא

ג' י"ח. ושמעו לקלך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים ואמרתם אליו ה' אלקי העבריים נקרא עלינו ועתה נלכה נא דרך שלשת ימים ונזבחה לה' אלקינו. ולהלן (פ"ה מקרא א') כתיב ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלקי ישראל וגו', ולהלן (שם מקרא ג') כתיב ויאמרו אלקי העבריים נקרא עלינו וגו', ויל"ה למה לא אמרו מיד בפעם הראשונה אלקי העבריים כמו שאמר הקב"ה למשה שיאמרו, ושוב נמצא דארז"ל (תנחומא וארא ו' וכ"ה בשמו"ר ה' ט"ו) ויאמרו אלקי העבריים נקרא עלינו אמרו משה ואהרן שמא תאמר שינינו את הלשון שאמרנו לו כה אמר ה' אלקי ישראל ובשביל כך הקשה (פרעה) כנגדנו חזרו ואמרו לו ה' אלקי העבריים נקרא עלינו ע"כ, אך זה נמי יל"ה מעיקרא למה שינו, וצ"ב.

יש לדקדק בהא דכתיב הכא ושמעו לקלך, דהנה להלן (פ"ה מקרא א') פרש"י ואחר באו משה ואהרן וגו' אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן עד שנשמטו כולם קודם שהגיעו לפלטין לפי שיראו ללכת כו' עכ"ל, ולכאורה לפי"ז צריך לומר דאף שהזקנים נשמטו מ"מ הא דא"ל הקב"ה למשה

דיבר משה על שאר ישראל, ושוב נמצא דכ"כ הרמב"ן בשם האב"ע יעו"ש עוד ברמב"ן. (ולעיל ד"ה ג' י"ח הבאנו מקצת מדברי הרמב"ן שם).

וברמב"ם (פ"ח מהל' יסודי התורה ה"ב) כתב וז"ל כך משה רבינו כל ישראל עדים לו אחר מעמד הר סיני ואינו צריך לעשות להם אות וזהו שאמר לו הקב"ה בתחילת נבואתו בעת שנתן לו האותות לעשותן במצרים ואמר לו ושמעו לקולך ידע משה רבינו שהמאמין על פי האותות יש בלבבו דופי ומהרהר ומחשב והיה נשמט מלילך ואמר והן לא יאמינו לי עד שהודיעו הקב"ה שאלו האותות אינן אלא עד שיצאו ממצרים ואחר שיצאו ויעמדו על ההר הזה יסתלק הרהור שמהרהרין אחריו שאני נותן לך כאן אות שידעו שאני שלחתיך באמת מתחילה ולא ישאר בלבם הרהור והוא שהכתוב אומר וזה לך האות כי אנכי שלחתיך בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה כו' עכ"ל, והיינו דמה שאמר הקב"ה למשה רבינו ושמעו לקולך זהו הבטחה (וכשיטת רש"י ד"ה מאליהם, ולא רק שראוי להם שישמעו כדפירש הרמב"ן) ומה שאמר משה רבינו אח"כ והן לא יאמינו לי היינו משום דנהי נמי שהם יאמינו כמש"נ ושמעו לקולך מ"מ אין זה יהיה ברור להם לגמרי.

ולדברי הרמב"ם יל"ה למה לשון הרע הוי כדפרש"י להלן מקרא ג', והא אדרבא יתכן דמה שאמר משה רבינו והן לא יאמינו לי נתכוון לשבחם של ישראל שלא מאמינים לכל אחד דמנין להם שנביא אמת הוא, ואי כדברי רש"י ולא כדברי הרמב"ם, י"ל דהא פרש"י לעיל (פ"ג מקרא י"ח) שהיה סימן מסור בידם דפקד פקדתי יעו"ש, וא"כ לפי"ז ידע משה רבינו שהם צריכים להאמין לו ועתה דאמר והן לא יאמינו לי הוי לשוה"ר.

עוד יל"ה דכיון דאינו אמת שלא מאמינים שהרי כתיב להלן (מקרא ל"א) ויאמן העם וגו', א"כ למה הוי לשה"ר דלכאורה הוי מוציא שם רע וכמש"כ מרן החפץ חיים ריש הלכות איסורי לשוה"ר יעו"ש, וי"ל דבאמת באופן פרטי לשה"ר דשקר נקרא מוציא שם רע אבל באופן כללי כל ענין דיבור האסור נקרא לשה"ר וכמו שמצינו בגמ' (ערכין ט"ו ב') בא וראה כמה גדול כח של לשוה"ר כו' ומה המוציא שם רע על עצים ואבנים כו', וק"ל. ועוד י"ל דמה שאמר משה רבינו והן לא יאמינו לי היה זה לפני שהקב"ה אמר לו לעשות האותות שע"ז נאמר ויאמן העם וא"כ אין זה מוציא שם רע רק לשה"ר, אבל יש לדחות מהא דארז"ל (שמו"ר ה'

ט"ז) יכול לא האמינו עד שראו האותות לא אלא וישמעו כי פקד ה' על השמועה האמינו ולא על ראיית האותות ובמה האמינו על סימן הפקידה שאמר להם שכך היה מסורת בידם מיעקב כו' כל גואל שיבא ויאמר לבני פקד פקדתי אתכם הוא גואל של אמת כו' ע"כ יעו"ש, והבן.

ד' ח'. **והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקל האת הראשון והאמינו לקל האת האחרון.** פרש"י וז"ל והאמינו לקל האות האחרון משתאמר להם בשבילכם לקיתי על שספרתי עליכם לשה"ר יאמינו לך שכבר למדו בכך שהמזדווגין להרע להם לוקים בנגעים כגון פרעה ואבימלך בשביל שרה עכ"ל, כתב המ"ב (הל' יוה"כ סי' תר"ו סק"ג) דאם חבירו יתבייש אסור לפרט החטא כשמבקש המחילה יעו"ש, וקצת יל"ה דלכאורה מדברי רש"י הכא מבואר דמותר, דהא הכא שאמר משה רבינו לישראל שדיבר עליהם ודאי נצטערו, ובפרט למה דארז"ל (תנחומא שמות כ"ד, וכ"ה שמו"ר ג' י"א, ה' ט"ז), שהקב"ה מסר לישראל סימן שכשיבא מי שיאמר פקד פקדתי ידעו שהקב"ה גואלן ע"כ, וא"כ ודאי נצטערו על שכך מנהיג שלהם חשב עליהם, ויש לחלק.

עוד נמצינו למידין מדברי רש"י דלאדם מותר לספר על עצמו לשה"ר וכמשה רבינו שסיפר להם על שדיבר עליהם, ובאמת כ"כ מרן החפץ חיים בבאר מים חיים הלכות לשה"ר כלל א' הלכה ט' ס"ק ט"ו בסופו יעו"ש.

ד' ט'. **והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה ולא ישמעון לקלך ולקחת ממימי היאר ושפכת היבשה והיו המים אשר תקח מן היאר והיו לדם ביבשת.** יל"ה מהא דכתיב להלן (ורא פ"ז מקרא י"ט) ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן קח מטך ונטה ידך על מימי מצרים וגו' ופרש"י וז"ל אמר אל אהרן לפי שהגין היאור על משה כשנשלך לתוכו לפיכך לא לקה על ידו לא בדם ולא בצפרדעים ולקה ע"י אהרן עכ"ל, וכיון שכן, היאך היה יכול ליקח מן היאור מים ליבשה והם נהפכים לדם (דלמא באלו המים דוקא היה תיבתו), וי"ל דהא סוף דבר שהאותות כולם נעשו ע"י אהרן ולא ע"י משה כדכתיב להלן (מקרא ל') וידבר אהרן וגו' ויעש האתת לעיני העם, אך זה

הדבר צ"ב דמאיך הקב"ה א"ל למשה לעשות ומאיך אהרן עשה.

ד' י'. ויאמר משה אל ה' בי ה' לא איש דברים אנכי גם מתמול גם משלשם גם מאז דברך אל עבדך כי כבד פה וכבד לשון אנכי. פרש"י וז"ל גם מתמול וגו' למדנו שכל שבעה ימים היה הקב"ה מפתה את משה בסנה לילך בשליחותו כו' וכל זה שלא היה רוצה ליטול גדולה על אהרן אחיו שהיה גדול הימנו ונביא היה כו' עכ"ל, אין להקשות דמנין למשה שהיה לו אח והרי משה גדל אצל בת פרעה, דכבר כתב הרמב"ן לעיל (פ"ד מקרא י"א) וז"ל ויצא אל אחיו כי "הגידו" לו אשר הוא יהודי כו' עכ"ל יעו"ש, ושם הגידו לו ג"כ מאיזה משפחה הוא, והנה יתכן דמזה שהקב"ה לא ענהו שאהרן אינו אחיו הבין מזה שע"כ אהרן ודאי אחיו הוא.

ד' י"ג. ויאמר בי ה' שלח נא ביד תשלח. פרש"י וז"ל ביד תשלח ביד מי שאתה רגיל לשלוח והוא אהרן כו' עכ"ל, הא דכתב רש"י ביד מי שאתה רגיל לשלוח היינו כדי להתנבאות לישראל וכדארז"ל בהדיא (תנחומא שמות כ"ז וכ"ה שמו"ר ג' ט"ז) אמר משה עד שלא עמדתי היה אהרן אחי מתנבא להם במצרים שמונים שנה כו' אמר משה כל השנים האלו היה אהרן אחי מתנבא ועכשיו אני נכנס בתחומי של אחי ויהיה מיצר כו' ע"כ יעו"ש.

ד' ט"ז. ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלקים. פרש"י וז"ל ודבר הוא לך בשבילך ידבר אל העם כו', יהיה לך לפה למליץ לפי שאתה כבד פה, לאלקים לרב ולשר עכ"ל, הנה לעיל (מקרא י"ב) כתיב ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר ויל"ה למה צריך לזה והרי אהרן מדבר, וי"ל דזהו כדי שידע משה מה לומר לאהרן ולכן צריך לואנכי אהיה עם פיך, וכן הא דכתיב לעיל (מקרא ט"ו) ואנכי אהיה עם פיך ועם פיהו צ"ל דהיינו עם פיך כדי לדעת מה לומר לאהרן ועם פיהו לדבר אל העם, ועוד י"ל דהנה כתיב להלן (פ"ז מקרא ב') אתה תדבר את כל אשר אצוך ואהרן אחיך ידבר אל פרעה וגו' ופרש"י וז"ל אתה תדבר פעם אחת כל

שליחות ושליחות כפי ששמעת מפי ואהרן אחיך ימליצנו ויטעימנו באזני פרעה עכ"ל ונמצא דגם משה וגם אהרן הוצרכו לדבר, מיהו הרמב"ן לעיל (מקרא ט"ו) פירש בדרך אחרת בזה יעו"ש. ועיין מש"כ להלן פ"ו מקרא ט', וכן (בא פ"ב מקרא ג') ברש"י ד"ה דברי ובמש"כ שם.

שמעתי ממורי חמי הרה"ג הצדיק רבי אברהם ישעיהו שכטר שליט"א דהא דכתיב לעיל (מקרא י"ב) ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר היינו שהקב"ה אמר לו בזה דמעתה לא יהיה כבד פה, שהרי קודם (מקרא י') טען שהוא כבד פה, אמנם משה רבינו בענותנותו הסכים לותר על מתנה זו שמעתה כבר לא יהיה כבד פה משום כבוד אהרן אחיו כמו שאמר משה אח"כ (מקרא י"ג) שלח נא ביד תשלח והיינו את אהרן כדפרש"י שם עכ"ל חותני שליט"א, ונכון להזכיר הכא הא דארז"ל (תנחומא דברים א') דממתן תורה ואילך כבר לא היה כבד פה דהתורה שלמד ריפאה אותו ועי"ז היה יכול לומר כל התוכחה שבספר דברים יעו"ש, ויתכן דלזה נתכוין בעל הטורים דכתב (מקרא י"ב) וז"ל והוריתיך ה' תגין על ה' לומר והוריתיך על פי חמשה חומשי תורה שאתן לך עכ"ל והיינו כנ"ל שהתורה ריפאהו ועי"ז היה יכול לדבר בלי כבד פה, וק"ל.

ד' י"ח. וילך משה וישב אל יתר חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים ויאמר יתרו למשה לך לשלום. ארז"ל (ברכות ס"ד א') ואמר רבי אבין הלוי הנפטר מחבירו אל יאמר לו לך בשלום אלא לך לשלום שהרי יתרו אמר לו למשה לך לשלום עלה והצליח דוד שאמר לו לאבשלום לך בשלום הלך ונתלה ע"כ, וכן ארז"ל (תנחומא שמות כ"א ושמו"ר ה' כ"ג) ויאמר יתרו למשה לך לשלום אתה מוצא כל מי שנאמר בו לך לשלום הולך וחוזר וכל מי שנאמר בו לך בשלום הלך ולא חזר מנין וישלח דוד את אבנר וילך בשלום הלך ולא חזר ויתרו שאמר למשה לך לשלום הלך וחזר ע"כ, העירני מו"ז המגיד המפורסם הגה"צ ר' אריה שכטר שליט"א (זצ"ל) למה בתנחומא לא הביאו הראיה מדוד ואבשלום, ובאמת הכא בשמות לא הביאו הראיה מדוד ואבשלום אבל שוב נמצא בתנחומא שופטים י"ט שהביאו ראיה זו מדוד ואבשלום והכי

הכשילו שאמר עד באי בשלום שה' צ"ל עד באי לשלום, ועכ"פ מכיהו הנביא ענהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה', והיינו שלשיטתך שבשלום זה שתחזור זה לא דבר ה' כי האמת שרק אם לשלום זהו סימן שתחזור. ומרן הגר"ח קניבסקי שליט"א כתב לי במכתב על שאלה זו וז"ל עמש"כ בדרך אמונה פ"ד הי"ז מבכורים בה"ל ד"ה בואכם עכ"ל.

ד' י"ט. ויאמר ה' אל משה במדין
לך שב מצרים כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך. פרש"י וז"ל כי מתו כל האנשים מי הם דתן ואבירם חיים הם אלא שירדו מנכסיהם והעני חשוב כמת עכ"ל, יל"ה דכיון שרק דתן ואבירם ביקשו נפשו כמב' ברש"י הכא א"כ מהו "כל" האנשים, ועוד יל"ה דהא א פרעה ביקש להרוג את משה רבינו כדכתיב לעיל (פב מקרא ט"ו) וישמע פרעה את הדבר הזה ויבקש להרג את משה וגו' וא"כ חדא היאך פרש"י דרק דתן ואבירם מתו ועוד דהיכן מצינו שפרעה מת, ושוב נמצא הא דכתבו התוס' (ע"ז ה' א' ד"ה אלא) בפשטיה דקרא דכתיב כי מתו כל האנשים וגו' מיירי בפרעה כדכתיב וימת מלך מצרים עכ"ד, וכוונת התוס' דמלבד דתן ואבירם שעליהם דיבר הכתוב כדפרש"י הכא וזהו מגמ' נדרים ס"ד ב' אף פרעה נכלל בכתוב. ולקשיא בתרא י"ל עוד דהנה כל הטעם שביקש פרעה להרוג את משה רבינו היה משום שדתן ואבירם ביקשו זאת דכיון שהיו חשובים שמע והתחשב בדבריהם, דבלא זה שהיו חשובים בעיני פרעה יתכן דלא היה בדעת להרוג את משה רבינו שגדל אצלו בביתו ומסתמא אף אהבו עד אז, וא"כ עתה דדתן ואבירם ירדו מנכסיהם וכבר לא היו אנשים חשובים אף פרעה לא היה חשוב בעיניו לקיים דבריהם להרוג את משה רבינו.

יל"ה מהו דכתיב המבקשים את נפשך דאיכא משמעות דהיינו שמבקשים שיחזור אליהם למענם וכדכתיב (תהלים ק"ד ל"א) ישמח לב מבקשי ה', ולמה לא כתיב הרוצים להרגך, וע"ד הרמז י"ל דה"ק כי מתו כל האנשים והיינו דתן ואבירם, המבקשים את נפשך היינו ישראל שצריכים לך, ודוחק.

איתא שם, לפיכך משה מזהיר את ישראל ואומר להם כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום בשלום אין כתיב כאן שיהיו יוצאין לשלום ונכנסין בשלום שאבנר ואבשלום שכתוב בהם בשלום לא חזרו ומשה שאמר לו יתרו לך לשלום הלך וחזר ע"כ.

מיהו ליכא לאקשווי להיפוך למה לא הביאו בתנחומא שמות הראיה מדוד ואבנר, והיינו משום דבגמ' איירי באיזה לשון לומר לחבירו ובדוד ואבנר לא כתיב איזה לשון אמר לו משא"כ בדוד ואבשלום.

והא דאמרו בגמ' עלה והצליח ולא אמרו הלך וחזר כדא' במדרש, י"ל דכיון דחזר ממצרים ולא למדין חזר לכן לא אמרו הלך וחזר רק אמרו עלה והצליח, ומה שבתנחומא שופטים אמרו הלך וחזר דנהי נמי דלא חזר למדין סוף סוף חזר ממצרים, ועוד י"ל דכתב הרמב"ן שהיה דעתו של משה לילך למצרים לראות מצבם של בני"י ולחזור למדין וא"ל הקב"ה לך שב מצרים וגו' שלא תחזור למדין ע"כ יעו"ש ונמצא דלא חזר למדין וא"כ לא שייך לומר הלך וחזר רק אמרו עלה והצליח, ושוב נמצא הא דארז"ל (שמו"ר ה' כ"ג) ויצאו נוגשי העם ושוטריהם כיון שגזר כן הלך משה למדין כו' ואותה שעה החזיר משה אשתו ובניו למדין כו' ע"כ יעו"ש, ונמצא בהדיא דאחר שהלך למצרים חזר למדין עוד קודם יצי"מ.

והנה כתיב (מלכים א' כ"ב י"ז) ויאמר ראיתי את כל ישראל נפצים אל ההרים כצאן אשר אין להם רעה ויאמר ה' לא אדנים לאלה ישובו איש לביתו בשלום, ויל"ה דכיון דמכיהו הנביאו נתנבא כאן שאחאב ימות במלחמה ברמות גלעד ושאר כל ישראל ישובו לביתם בלא רועה והיינו מלך ישראל, א"כ למה כתיב בשלום דהו"ל לשלום, שהרי נתנבא על ישראל שישוּבו, ואולי אמר כן כדי שפיו של אחאב יכשל כדלהלן.

ועוד כתיב (שם שם כ"ח) ויאמר מכיהו אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' בי ויאמר שמעו עמים כלם, וגם הכא יל"ה דהרי נתנבא מכיהו הנביא שאחאב לא יחזור והיינו שימות וא"כ לכאורה היה צ"ל אם שוב תשוב בשלום לא דבר ה' או אם שוב תשוב בשלום דבר ה', וזה י"ל דלעיל מיניה (שם כ"ז) כתיב ואמרת כה אמר המלך שימו את זה בית הכלא והאכילהו לחם לחץ ומים לחץ עד באי בשלום, והיינו שאמר אחאב לשים את מכיהו הנביא בבית הכלא עד שישוּב מהמלחמה, ופיו של אחאב

ד' כ'. ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמור וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלקים בידו. פרש"י וז"ל וישב ארצה ממצרים ויקח משה את מטה וגו' אין מוקדם ומאוחר מודקדקים במקרא עכ"ל, משמע דעכ"פ לקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמור ורק אח"כ ויקח משה את מטה האלקים בידו.

והטעם שבאמת קודם הרכיבם ואח"כ לקח מטה האלקים י"ל הכי, דאי נימא דוירכבם היינו שהושיבם ע"ג החמור א"כ י"ל דעשה כן משום דלא שייך להושיבם ע"כ החמור כשהמטה בידו ובפרט להא דארז"ל (שמו"ר סוף פ"ח) דהיה המטה משקלו ארבעים סאה יעו"ש, ולכן קודם הושיבם ואח"כ לקח המטה, ואי נימא דוירכבם היינו עצם ההליכה שהולכים כשהם כבר רכובים ע"ג החמור א"כ צריך להבין סדר הכתוב דכתיב וירכבם על החמור וגו' ויקח משה את מטה האלקים בידו דהיאך התחיל ללכת בדרכו למדין ואח"כ נטל המטה והרי המטה גם היה בהר חורב, וזה י"ל לדרך הספורנו (מקראות י"ח כ' כ"ד) שהיו בני משפחתו דמשה רבינו עמו בחורב יעו"ש, ובאמת נטל המטה קודם שהתחילו ללכת רק התורה מספרת לנו שקיים הציווי בלקיחת המטה דוקא כשהיה בדרכו למצרים ולא בדרכו למדין.

ד' כ"ד. ויהי בדרך במלון ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו. כתב הגאון רא"מ בספר חידושי הגאון ר' אלעזר משה עה"ת וז"ל אמרו בנדרים ל"א ב' תניא ריב"ק אמר גדולה מילה שכל זכויות שעשה משה רבינו לא עמדו לו כשנדרשל מן המילה שנאמר ויפגשוהו ה' ויבקש המיתו אמר רבי ח"ו שמשו רבינו נדרשל מן המילה וכו', אלא מפני מה נענש משה מפני שנתעסק במלון תחילה שנאמר ויהי בדרך במלון, ובר"ן הקשה שם היאך ימול כיון שהיה לו עדיין לצאת לדרך אלא שאותו מלון היה סמוך למצרים ובאורחא פורתא ליכא סכנתא, וצ"ע דאדרבא מפשט המקרא משמע דתיכף במלון ראשון היה, ועוד שנראה שהיה זה קודם פגישתו עם אהרן דלהכי מלה צפורה ולא אהרן, ופגישת אהרן בהר סיני היתה שהוא קרוב למדין מקום שנהג משה צאן יתרו, ותיכף כשפגשו שלחה כדאיתא בילקוט שמות באותה שעה שנאמר לאהרן לך לקראת משה המדברה וכו' באותה שעה אמר לה לכי לבית אביך וכו' ע"ש, ואם היה קרוב למצרים לא היה משלחה

עם הבן הנימול, ותו קשה דלפירושו הרי גם דברי ריב"ק אפשר לפרש כן ומאי פליג רבי ואמר ח"ו וכו', ונראה לפרש שנענש על ששהה מצות הליכה והמילה שהרי נאמר לו לך שוב מצרים והיה לו לקיים מצות ההליכה ולמול במצרים וע"י שנתעסק במלון נשתהו ב' המצות, ובאמת היה במלון ראשון קרוב למדין, ואולי הא דאמר תחילה פירושו במלון הראשון וכמו שביארנו עכ"ל הגרא"מ.

ונמצא דלהר"ן היתה דעתו של משה רבינו למול בדרך שהרי לא היה בזה סכנה כי היו קרובים למצרים וכיון שנתעסק במלון קודם שמל לכן נענש עונש מיתה, ולהגרא"מ היתה דעתו של משה רבינו למול במצרים ולא בדרך וכיון שנתעסק במלון קודם שהגיע למצרים נשתהו ב' מצות הא' ההליכה למצרים והב' המילה ולכן נענש עונש מיתה.

ומש"כ הגרא"מ ועוד שנראה שהיה זה קודם פגישתו עם אהרן דלהכי מלה צפורה ולא אהרן, לכאורה כן מבואר בהדיא מסדר הכתובים, דקודם כתיב הכא ויהי בדרך במלון וגו' ורק אח"כ (מקרא כ"ז) כתיב ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה וילך ויפגשוהו בהר האלקים וישק לו.

וכן מש"כ הגרא"מ דלהכי מלה צפורה ולא אהרן, לכאורה זהו דוקא אי נימא דמ"ש בגמ' (ע"ז כ"ז א') דאמרה לאיניש אחר אין הכונה לאהרן דאם היתה הכונה לאהרן למה לא אמרינן דאמרה לאהרן.

ולפירוש הגרא"מ אין להקשות דכיון שנשתהו ב' מצות א"כ למה עזב המלאך את משה רבינו כדכתיב (מקרא כ"ו) וירף ממנו וגו' דנהי נמי שעתה כבר לא נשתהה מצות המילה מ"מ עדיין נשתהה מצות ההליכה למצרים, והיינו כי עונש המיתה בא דוקא על המילה וכמו שנכתוב להלן בעזה"י.

אבל עדיין יל"ה לפירוש הגרא"מ דכיון שהיו קצת קודם הר האלקים והיינו קרוב יותר למדין מאשר למצרים א"כ היאך צפורה מלה והרי כיון שהיתה דעתם לילך למצרים הוא סכנה בזה שמלה, וי"ל דנהי נמי שהבינה שיש בזה סכנה מ"מ כיון שראתה שהמלאך הלך להרוג את משה לכן הבינה שעדיין תובעים מהם למול עתה, ובאמת סוף דבר לא הוא סכנה שהרי חזרה למדין כדפרש"י להלן (יתרו פי"ח מקרא ב' ד"ה אחר) יעו"ש וכמש"כ הר"ן דבאורחא פורתא ליכא סכנתא.

וקושיית הגרא"מ יתכן ליישב הכי, דהנה כתבו בדעת זקנים לבעלי התוס' דפגישת משה ואהרן בהר האלקים היה קודם המעשה דהמילה במלון יעו"ש, ואיתא (שמו"ר ה' כ"ג) ויצאו נוגשי העם ושוטריו

וי"ל דכוונת הכתוב דבאמת כבר הגיע למצרים אבל קודם שהגיע היו בדרך ג' דברים הא' הציווי בלכתך לשוב מצרימה וגו' הב' ויהי בדרך במלון הג' פגישת משה ואהרן בהר האלקים, וסיפר הכתוב ג' דברים אלו לפי סדר מה שהיה קרוב יותר למה שהגיע למצרים, והיינו דקודם היה פגישת אהרן ומשה בהר האלקים ואח"כ היה מעשה דהמילה במלון ואח"כ היה הציווי בלכתך לשוב מצרימה, ולפי"ז נמצא כמש"כ בדעת זקנים והיינו שקודם היה פגישת משה ואהרן בהר האלקים ורק אח"כ היה מעשה דהמילה במלון, ואין זו סתירה לסדר הכתובים.

ויתכן ליישב עוד ק' הגרא"מ, דהנה כתב בשפ"ח בשם הרא"ם דמש"כ הר"ן באורחא פורתא ליכא סכנתא זהו יום אחד והיינו דביום אחד אין סכנה, וכתב באבן עזרא לעיל (פ"ג מקרא י"א) וז"ל וכן אמר משה לפרעה דרך שלשת ימים נלך במדבר כו' כי זה המהלך בין מצרים הקדמוניות ובין הר סיני רק ישראל בצאתם לא הלכו דרך ארץ פלשתים ועוד כי ישבו במקום אחד ימים רבים כאשר אפשר כו' עכ"ל, ולכאורה כוונתו דהאב"ע דדוקא ברגל זהו מהלך ג' ימים וכדכתיב להלן (בא פי"ב מקרא ל"ז) כשש מאות אלף רגלי וגו' (עיין בתרגום יונתן ב"ע ובאב"ע שם מקרא ל"ד), והכא דמשה רבינו רכב על החמור יתכן דהדרך היתה מהר האלקים עד מצרים פחות מיום אחד, דאי ברגל זה מהלך ג' ימים ג"כ אפשר דעל החמור זהו יום אחד, מיהו יתכן דהגרא"מ לא ס"ל כהרא"ם.

וביותר י"ל כן, דהנה איתא בגמ' (ב"מ פ' א') שמשא החמור הוא חצי כור והכור ל' סאה (עיין רש"י ד"ה חייב) והיינו שמשא החמור הוא חמש עשרה סאין, ואיתא (שמו"ר סוף פ"ח) דהמטה היה משקלו מ' סאה, ומלבד המטה שהיה צריך החמור לישא הרי נשא גם את משה רבינו ואשתו ובניו, ועל כרחינו צריכין אנו לומר שהיה זה החמור רב כח (ואולי זה כוונת רש"י לעיל (מקרא כ' ד"ה על החמור) דהוא חמור המיוחד יעו"ש) וכיון שכן שפיר יתכן לומר דהדרך מהר האלקים עד מצרים היתה יום אחד אם לא אף פחות מיום אחד.

וביותר י"ל כן אי נימא דהוה חמרא לובא שהוא חמור טוב ומשובח כדאמרי' (שבת נ"א ב'), וכיון שכן יתכן דהלכו מהלך יום אחד ולא הויא סכנה.

יל"ה בהא דכתיב ויבקש המיתו, דנהי נמי דלא מל אבל למה נתחייב עבור זה עונש מיתה, ואולי י"ל דהרי מי שלא מל חייב כרת, וכיון שמיתה בידי

כיון שגזר כן הלך משה למדין כו' ואותה שעה החזיר משה אשתו ובניו למדין כו' ע"כ, ולפי"ז י"ל דהא דאמרי' בגמ' נדרים (לפי' הר"ן הנ"ל) שהמלון קרוב היה למצרים היינו משום שהמלון היה אחרי הר האלקים וכמש"כ בדעת זקנים שענין המילה היה אחר פגישת משה ואהרן בהר האלקים, וכיון שנתבאר דהיה אחרי הר האלקים א"כ שפיר יתכן לומר דהיו כבר קרובים למצרים, וכל זה דוקא להא דאיתא בשמו"ר הנ"ל שצפורה והבנים הגיעו למצרים, דאילו להילקוט הנ"ל (שהביאו בק' הגרא"מ) כיון שצפורה והבנים שלחום חזרה למדין מיד אחר פגישת אהרן א"כ כשהיה משה רבינו קרוב למצרים צפורה והבנים כבר לא היו שם שהרי שלחום מקודם חזרה למדין.

וכהא דאמרו בשמו"ר דצפורה והבנים הגיעו למצרים עם משה רבינו, כן נתבאר מדכתיב לעיל (מקרא כ') ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמר וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלקים בידו ופרש"י וז"ל וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא עכ"ל, ומבואר דהגיעו צפורה והבנים יחד עם משה רבינו למצרים.

ועצם דברי הדעת זקנים לכאורה צ"ב דהא בסדר הכתובים קודם כתיב המעשה דהמילה במלון ואח"כ כתיב המעשה שנפגשו משה ואהרן, וכדכתיב הכא (מקרא כ"ד) ויהי בדרך במלון וגו' ולהלן מיניה (מקרא כ"ז) כתיב ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה ויפגשו וגו'.

וליישב זאת הקושיא צ"ל הכי, דהנה לעיל (מקרא כ') כתיב ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכבם על החמר וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה האלקים בידו ופרש"י וז"ל וישב ארצה מצרים ויקח משה את מטה אין מוקדם ומאוחר מדוקדקים במקרא עכ"ל, ומדהוצרך רש"י לפרש כן מבואר דק"ל לרש"י דהא דכתיב וישב ארצה מצרים היינו כפשוטו שכבר חזר למצרים ולא הכונה שלקח את משפחתו כדי לשוב למצרים, דאל"כ למה הוצרך רש"י לפרש הכא שאין מוקדם כו' והבן.

אלא דמעשה יקשה דהכא דכתיב וישב ארצה מצרים נתבאר שכבר הגיע למצרים, ואילו מן המקראות דלהלן נתבאר דעדין לא הגיעו למצרים, וכדכתיב (מקרא כ"א) ויאמר ה' אל משה בלכתך לשוב מצרימה וגו', ולהלן מיניה (מקרא כ"ד) כתיב ויהי בדרך במלון וגו', ולהלן מיניה (מקרא כ"ז) כתיב ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת משה המדברה וגו',

שמים הוא פחות מכרת כמש"כ הרע"ב סנהדרין פ"ט מ"ו, לכן שייך היה להבין שמן השמים ריחמוהו וענשוהו מיתה בידי שמים ולא כרת ולכן ויבקש המיתו, ויש לדחות כי אב שלא מל את בנו לא חייב כרת כמש"כ בביהגר"א (יו"ד הל' מילה סימן רס"א סק"א) יעו"ש, והבן לא חייב עד שיגדיל.

וי"ל הכי, דאי נימא דבני אברהם היה להם דין בן נח א"כ הרי בן נח שעבר על אחת מז' מצוות שנצטוו בני נח חייב מיתה וכמש"כ הרמב"ם (פ"ט מהל' מלכים ה"ד) יעו"ש, וכיון שכן י"ל דכיון שהגיע זמן המילה ועכבה לכן היה חייב המיתה ולהכי ויבקש המיתו, מיהו כ"ז דוקא להמשנה למלך (פ"י מהל' מלכים ה"ח) דס"ל דבני קטורה אי לא מלו עצמם חייבים מיתה, אבל להכסף משנה שם דוקא אי עברו על ז' מצוות בני נח חייב מיתה אבל על מילה לא חייב מיתה כי אין זה מתוך הז' מצוות שנצטוו בני נח.

פרש"י וז"ל ויבקש המיתו המלאך למשה לפי שלא מל את אליעזר בנו ועל שנתרשל נענש עונש מיתה תניא אמר רבי יוסי ח"ו לא נתרשל אלא אמר כו' עכ"ל, הנה לפי"ז מבואר שאליעזר נולד עוד קודם יציאתן ממדין למצרים וכן מבואר בהדיא בכתובים דבתחילה כתיב (לעיל פ"ב מקרא כ"ב) ותלד בן ויקרא את שמו גרשם כי אמר גר הייתי בארץ נכריה ואח"כ כתיב (לעיל מקרא כ') ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ומדכתיב בניו ל' רבים ע"כ דאליעזר נולד עוד קודם יציאתן ממדין למצרים.

ומה שפירש"י דהיה אליעזר, בתרגום יונתן ב"ע איתא דהיה גרשם ולא אליעזר, וכ"כ בלמכסה עתיק למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וז"ל את ערלת בנה זה אליעזר (שמו"ר פ"ה) וי"א זה גרשום (ת"י) עכ"ל.

ד' כ"ה. ותקח צפרה צר ותכרת את

ערלת בנה ותגע לרגליו ותאמר כי חתן דמים אתה לי. כתב בטעמא דקרא למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי שליט"א וז"ל ותקח צפרה צר ותכרת וגו' בע"ז כ"ז א' פריך מיניה למ"ד דאשה פסולה ומשני קרי ביה ותכרת דאמרה לאיניש אחרינא ועבד וקשה איזה איניש אחרינא ישראל היה שם בדרך (דגוי פסול למול דדרשי' המול ימול) והרי כל ישראל היו במצרים וא' מהן לא היה יכול לצאת משם (כמש"כ

במכילתא יתרו) וע"כ שבנה גרשם שהי' אז בן ג' שנים כדאי' בילקוט ואולי מכאן למד הרמב"ם בפ"ד ממילה שקטן כשר למול שלא נודע מקורו עכ"ל (ובקרית מלך למרן הגר"ח קניבסקי שליט"א לא כתב זה המקור יעו"ש).

ויתכן ליישב עוד דהנה כתיב להלן (יתרו פי"ח מקרא ב') ויקח יתרו חתן משה את צפרה אשת משה אחר שלוחיה ופרש"י וז"ל אחר שלוחיה כשאמר לו הקב"ה במדין לך שוב מצרים ויקח משה את אשתו ואת בניו וגו' ויצא אהרן לקראתו ויפגשו בהר האלקים אמר לו מי הם הללו א"ל זו היא אשתי שנשאתי במדין ואלו בני א"ל ולהיכן אתה מוליכן א"ל למצרים א"ל על הראשונים אנו מצטערים ואתה בא להוסיף עליהם אמר לה לך לבית אביך נטלה שני בניה והלכה לה עכ"ל, ויש להקשות דהא אמרי' (ברכות ג' ב') אשה בדברא לא שכיחא וא"כ היאך חזרה לבדה עם ב' בניה הקטנים במנין השנים ללא שומר מפני היחוד, ולכאורה ע"כ דמלבד ב' הבנים היו עוד אנשים (ולא גוים דהרי אסור להתיחד עמם) וכיון שכן י"ל דאחד מהם מל. (ולפי"ז מקור הרמב"ם עדיין צ"ב).

אמנם יתכן לדחות זה התירוץ, דאף שהוכרח שהיו עוד אנשים וכנתבאר מ"מ כיון שקבלו דין ישראל מסתבר דיחוד לא היה תלוי גם ביהודי וגוי אלא רק בפרוץ ולא פרוץ, ולכן נהי נמי דהלכה עם עוד אנשים וא"כ לא היה איסור יחוד מ"מ עדיין ליכא ראייה דאלו האנשים גרים היו, משום דאיכא למימר דרק פרוצים לא היו, וכיון שכן ע"כ צ"ל כמש"כ בטעמא דקרא דגרשם הוצרך למול כי הם לא היו יכולים למול כי שמא לא היו גרים וכנתבאר.

ומה שפרש"י זה לא להא דאיתא (שמו"ר ה' כ"ג) דצפורה והבנים הגיעו עם משה רבינו יחד למצרים ורק אז שלחה למדין, וכ"כ הרמב"ן לעיל מקרא כ' יעו"ש, ועיין מש"כ בזה לעיל מקרא כ"ד.

עוד יתכן לומר דלא הוי יחוד כי שמא היה להם דין של גר ותושב ולא דין של סתם אנשים לא פרוצים ואעפ"כ לא היו יכולים למול, ועוד יתכן דלא הוי יחוד כי גרשם שהיה בן ג' היה שומר (ואין זה יישוב כ"כ כי צריך גם שמירה מש"ד דעכו"ם) וא"כ אין לנו ראייה שהיו עוד אנשים.

ויש עוד להוכיח לכאורה שהיו במדבר עוד אנשים מישראל (וק' למ"ש במכילתא שא"א מישראל לא היה יכול לצאת ממצרים) משום הא דכתב בבעל הטורים דאחר שלוחיה היינו ע"י גט, ולפי"ז ע"כ צ"ל שהיו עוד אנשים מישראל דהא אמרי' (גיטין י'

ב') דגיטי נשים לכו"ע בעי' עדים מישראל דוקא וא"כ אפשר שהם מלו.

מיהו יש לדחות זו הראיה, (וניחא מ"ש במכילתא), משום דהא דפרש"י אחרי שלוחיה שחזרה למדין זו היא דעת רבי אליעזר המודעי במכילתא יתרו א', ומה שפירש בעל הטורים אחר שילוחיה היינו ע"י גט זו היא דעת רבי יהושע שם, והכי איתא במכילתא שם, ויקח יתרו וגו' אחר שילוחיה רי"א אחרי שנפטרה ממנו בגט כו' רא"ה אומר מאחר שנפטרה ממנו במאמר שבשעה שאמר הקב"ה למשה לך והוצא את עמי כו' ע"כ, ולכאורה דוקא לר"א המודעי דאמר שנפטרה ממנו במאמר שייך לומר שנפטרה ממנו במדבר, אבל לר"י דאמר שנפטרה ממנו בגט צ"ל שנפטרה ממנו במצרים ולא במדבר, חדא משום דכל המעשה שנפטרה ממנו במדבר אי' במכילתא דוקא לר"א המודעי ומשמע דלר"י לא נפטרה ממנו במדבר אלא במצרים וכדעה דאי' (בשמו"ר ה' כ"ג ורמב"ן ד' כ'), ועוד דהא במדבר לא היו מישראל וכמ"ש במכילתא, וכיון דנמצא שנפטרה ממנו במצרים א"כ שייך לומר דשם נתן גט בפני עדים מישראל שהרי שם היו ישראל.

ושמא כשאהרן בא לקראת משה ממצרים באו עמו עוד אנשים מישראל ובפניהם נתן הגט, ולפי"ז באמת בעת המילה במלון לא היו עדיין אנשים מישראל כי אהרן בא אחר המעשה דהמילה, (מיהו לדעת זקנים לבעלי התוס' שם פגישת משה ואהרן היה קודם המעשה דהמילה במלון ועיין מה שכתבנו בכל זה לעיל מקרא כ"ד), ועל כרחק צ"ל כמ"ש"כ בטעמא דקרא דגרשם הוצרך למול והגט שנתן משה רבינו בפני עדים מישראל היה כשאהרן הגיע אצל משה רבינו וכנ"ל. ועי' ילקוט רמז קע"ה היאך יצא אהרן ממצרים ויתכן דבנס זה לקח עמו עוד אנשים לכבודו של משה רבינו.

ודעת רבי יהושע שמשה רבינו נתן לה גט צריך להבין למה הוצרך לזה ומפני מה לא שלחה סתם בלא גט, ואין לומר דהיינו בשביל שהיא תוכל להנשא לאחר, דהא משה רבינו מלך היה ואין נושאין גרושתו של מלך כדתנן סנהדרין, וי"ל דהנה תנן (יבמות ס"א ב') לא יבטל אדם מפו"ר אא"כ יש לו בנים ב"ש אומרים שני זכרים וב"ה אומרים זכר ונקבה שנאמר זכר ונקבה בראם, והשתא יתכן דר"י דאמר שמשה רבינו נתן לה גט ס"ל כב"ה דמצות פו"ר זה זכר ונקבה וכיון דלמשה רבינו לא היתה עדיין בת א"כ עדיין לא קיים המצוה בפו"ר, ולכן

נתן לה גט שאם יאריך הזמן שיוכל לישא אחרת, אבל ר"א המודעי דאמר ששלחה במאמר ולא בגט ס"ל כב"ש דמצות פו"ר זה שני זכרים וכיון שכבר נולדו לו שני בנים לכן לא הוצרך לגרשה כי כבר קיים המצוה, ויתכן להסביר הדעות גם בהיפוך והיינו דר"י ס"ל כב"ש ורא"ה ס"ל כב"ה, ודוק. **ועצם** דברי הטעמא דקרא בשם המכילתא דאף אחד לא היה יכול לצאת צ"ב דהא במכילתא איתא דעבד לא היה יכול לצאת ומשמע דשבט לוי שלא היו עבדים שהרי לא נשתעבדו יכולים היו לצאת, וי"ל דכונת הטעמא דקרא דאף שבט לוי לא היו יכולים לצאת בקלות מאחר שכל שאר השבטים נשתעבדו, ועוד י"ל לפמ"ש"כ בבעה"ט להלן (פ"ה קמרא ד') בשם י"מ ובשם הרמב"ן דכתבו ע"ד הפשט דשבט לוי גם נשתעבדו יעו"ש ולפי"ז נחא מש"כ בטעמא דקרא דא"א לא היה יכול לצאת ממצרים והיינו אף שבט לוי.

ד' כ"ה. **ויגד משה לאהרן את כל דברי ה' אשר שלחו ואת כל האתת אשר צוהו.** ארז"ל (תנחומא שמות כ"ט) ויגד משה לאהרן את כל דברי ה' התחיל משה אומר לו כל מה שאמר לו הקב"ה האיך ילך והיאך יעשה האותות כיון שהלכו השוו אצל הזקנים שנאמר וילך משה ואהרן ויאספו את כל זקני בני ישראל ע"כ, הא דאמרו כיון שהלכו השוו כו', איכא לפרושי בתרי אנפי, חדא דמשה ואהרן השוו עצמן לזקנים וזה ילפינן מדכתיב ויאספו וגו' והיינו דלא חשו על כבודם כלל ועשו קיום ציווי ה' ואספו את הזקנים אף שהם עצמם יותר מן הזקנים. ועוד דמשה ואהרן השוו עצמן זה לזה והיינו דאף שמשה גדול היה בדרגתו מאהרן אפי"ה הלכו יחד והיה זה הדבר בעת שאספו את הזקנים וזה ילפינן מדכתיב וילך וגו' ויאספו וגו' והיינו מדכתיב וילך לשון יחיד. ועיין מש"כ לעיל פ"א מקרא ו' גבי הא דכתיב וימת יוסף וכל אחיו וגו' והיינו דקרא כתב וימת לשון יחיד וקאי על רבים יעו"ש. אבל אין לפרש הכונה דמשה ואהרן פחתו מדרגתם והשוו לדרגת הזקנים (ואף שדרגת הזקנים גם גבוהה היתה מ"מ דרגת משה ואהרן היה יותר משל הזקנים) והטעם חדא דאין לזה ראייה מקרא דאמרו במדרש וילך משה ואהרן וגו' ועוד דודאי לא ירדו מדרגתם ופשוט.

ד' ל"א.

ויאמן העם וישמעו כי פקד

ה' את בני ישראל וכי ראה עת ענים ויקדו וישתחוו. ולעיל (מקרא ל') כתיב וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה' אל משה ויעש האתת לעיני העם, ומבואר דהא דכתיב ויאמן העם היינו דוקא אחר שנעשו האותות לעיני העם, ויל"ה דהנה ארז"ל (תנחומא שמות כ"ד ושמור"ר ג' ח' וכן פרש"י לעיל פ"ג מקרא י"ח) וילך משה ואהרן ויאספו וגו' אמר להם כך אמר הקב"ה פקד פקדתי אתכם סימן זה היה מסור בידם מימות אברהם ויצחק ויעקב מסר ליוסף ואמר להם כל גואל שיבוא ויאמר לכם פקד פקדתי הוא הגואל של אמת כיון שבא משה ואמר פקד פקדתי מיד ויאמן העם ע"כ ל' התנחומא, והשתא כיון שסימן מסור היה בידם א"כ למה הוצרכו להאותות.

ובאמת איתא (שמור"ר ה' י"ג) דבאמת לא הוצרכו להאותות דהא בלא זה גם האמינו ע"י הסימן שהיה מסור בידם, ובעץ יוסף שם הקשה דא"כ למה הוצרכו להאותות, ותירץ דבסימן שהיה מסור בידם רק הזקנים האמינו אבל שאר העם האמינו רק ע"י האותות, ועוד תירץ דבאמת לא הוצרכו להאותות ומ"מ האותות נעשו כדי להרגיל את אהרן באותות שעתיד היה לעשות לפני פרעה, מיהו תירוץ זה קשה מהא דארז"ל (שמור"ר ה' ו') אם תאמר על הנחש והצרעת והדם והלא אותן נסים לא אמר לו הקב"ה לעשות אלא "לישראל" ועוד לא מצינו שעשה משה אותן האותות לפני פרעה כו' יעו"ש.

ועוד י"ל דהנה איתא בפרקי דר"א (פמ"ח) דרק סרח בת אשר ידעה זה הסימן של פקד פקדתי יעו"ש, ולפי"ז ניחא דלכן הוצרכו להאותות, אך דצריך להבין בלשון הפרקי דר"א דאיתא התם הכי, ר' אליעזר אומר כו' ולא נמסרו האותות אלא לאברהם אבינו ואברהם אבינו מסרן ליצחק ויצחק מסרן ליעקב ויעקב מסרן ליוסף ויוסף מסרן לאחיו (ולכאורה אחר פטירתו דיעקב וקודם פטירתו דיוסף) ואשר בן יעקב מסר סוד הגאולה לסרח בת אשר ושבא משה ואהרן אצל זקני ישראל ועשו האותות לעיניהם הלכו זקני אצל זקנתן סרח בת אשר ואמרו לה בא איש ועשה אותות לעינינו כך וכך אמרה להם אין באותות הללו ממש אמרו לה והלא אמר לנו פקד פקדתי אתכם אמרה להם הוא האיש שעתיד לגאול את ישראל מצרים שכך שמעתי מאבא פ"ה פ"ה שנאמר פקד פקדתי אתכם מיד האמינו העם באלקים ובמשה שנאמר ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל כו' ע"כ

לשון הפרקי דר"א, ולפי"ז קרא ה"פ, ויאמן העם משום ששמעו פקד פקדתי וזהו וישמעו כי פקד ה', דהרי עדיין לא נפקדו, ואיך שייד לומר כי פקד ה', וע"כ דהכונה לזה ששמעו פקד פקדתי, והשתא צריך להבין בהא דאיתא אמרה להם שאין זו ראיה מספקת וא"א להאמין ע"י זה.

עוד יל"ה בהא דנתבאר דסרח בת אשר עדיין חיה היתה, דהא כתיב לעיל (פ"א מקרא ו') וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא, וכאן מצינו דלא כולם מתו, ועיין מש"כ לעיל (שם מקרא ח') בשם האוה"ח הק' דהא דכתיב וכל הדור ההוא היינו כל השבעים נפש ולא כפשוטו דכל אותו הדור מת יעו"ש, אמנם עדיין אין זה מתרץ הכא דהא סרח ב"א היתה מן המנין של השבעים נפש כמבואר בהדיא בסדר ויגש, וצ"ב. (ועיין עוד רש"י קהלת פ"ט מקרא י"ח).

ה' א'. ואחר באו משה ואהרן ויאמרו אל פרעה כה אמר ה' אלקי ישראל שלח את עמי ויחגו לי במדבר. מהא דכתיב ויאמרו משמע דאף משה אמר, ועיין מש"כ בזה לעיל פ"ד מקרא ט"ז, ועיין אבן עזרא הכא ושמור"ר ג' י"ז.

פרש"י וז"ל ואחר באו משה ואהרן וגו' אבל הזקנים נשמטו אחד אחד מאחר משה ואהרן לפי שיראו ללכת ובסיני נפרע להם ונגש משה לבדו והם לא יגשו החזירו לאחוריהם עכ"ל, יל"ה דכיון שנשמטו הזקנים א"כ היאך הלכו משה ואהרן לבדם לפרעה והרי היה זה ציווי מה' למשה שבלכתו לפרעה יקח עמו שבעים זקנים כדכתיב לעיל (פ"ג מקרא ט"ז) לך ואספת את זקני ישראל וגו', וי"ל דהיה ציווי למשה רבינו לאוספם אבל לא היה הציווי שגם ילכו עמו לפרעה, אך עדיין קשה מהא דכתיב לעיל (שם מקרא י"ח) ושמעו לקלך ובאת אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים וגו' ומבואר דהיה ציווי שכן ילכו הזקנים עם משה לפרעה, וי"ל דהא כתב הרמב"ן שם דושמעו לקלך אינה הבטחה שהם ישמעו לך רק שהיה ראוי להם שישמעו עכ"ד יעו"ש ולפי"ז יתכן דהא דכתיב ובאת אתה וגו' וזקני ישראל וגו' אינו ציווי שגם הזקנים ילכו לפרעה רק מאחר שראוי להם לשמוע אליך תקרא להם שילכו עמך, ומה שנפרעו בסיני מפני שהיה ראוי שיבואו גם לפרעה ולא מפני שנצטוו לבוא

האזה"ח הק' וז"ל ואומרו וגם פרוש והגם שיודיעהו וישכיל כי גדול הוא אעפ"כ את ישראל לא וגו' והם תחת דבריו והבן עכ"ל.

ה' כ'. ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה. פרש"י וז"ל ויפגעו אנשים מישראל את משה ואת אהרן וגו' ורבותינו דרשו כל נצים ונצבים דתם ואבירם היו שנאמר בהם יצאו נצבים עכ"ל, ארז"ל (שמו"ר ה' כ') ויפגעו בהן שוטרי ישראל כשהיו יוצאין מלפני פרעה מהו נצבים אמרו רבותינו ז"ל דתן ואבירם היו עמהן שכתוב בהן ודתן ואבירם יצאו נצבים התחילו מחרפין ומגדפין כלפי משה ואהרן ע"כ, ומבואר דדתן ואבירם היו מהשוטרים, ואין לומר דרק היו עם השוטרים ולא היו מהשוטרים עצמם משום דאיתא (שמו"ר א' כ"ח) בהדיא דדתן היה שוטר, וכיון שכן, יל"ה דהנה נמצא מבואר דדתן ואבירם היו אצל פרעה למען טובת ישראל והם היו מהשוטרים, והיתכן דהא לעיל (מקרא י"ד) כתיב ויכו שטרי בני ישראל ופרש"י התם דזכו משום זה אח"כ להיות סנהדרין, והרי דתן ואבירם דלטורין היו שהלשינו לפרעה על שהרג משה את המצרי לעיל, ועוד במחלוקתו של קרח היו וצ"ב. ועיין שפ"ח אות א'.

לפרעה, ואולי י"ל עוד שמשה ואהרן לא ראו אותם נשמטים עד שכבר הגיעו אצל פרעה.

עוד יל"ה דכיון שאהרן לא נשמט מאצל משה אלא הלך עמו לפרעה א"כ למה במתן תורה לא נגש עם משה יחד כדפרש"י להלן (יתרו פי"ט מקרא כ"ד) וז"ל ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים יכול אף הם עמך ת"ל ועלית אתה אמור מעתה מחיצה לעצמך ואהרן מחיצה לעצמו והכהנים מחיצה לעצמם משה נגש יותר מאהרן ואהרן יותר מן הכהנים והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל ה' עכ"ל, וי"ל שעונש הזקנים היה שלא נגשו עם הכהנים או עם אהרן אבל עם משה לא היה מי שיוכל לילך, מיהו בלשון רש"י קצת לא משמע כן, מהא דכתב ובסיני נפרע להם ומשה נגש לבדו כו', ואי כהתי' שכתבנו היה רש"י צ"ל ואהרן נגש לבדו.

אבל אין ליישב שהיה טענה על אהרן למה לא החזיר את השבעים זקנים, והיינו כי לא ראה אותם נשמטים וכמש"כ למעלה בתי' השני, ושון"נ דהכי כבר הקשה בשפ"ח בשם הרא"ם יעו"ש. (ועיין מש"כ לעיל פ"ג מקרא י"ח).

ה' ב'. ויאמר פרעה מי ה' אשר אשמע בקולו לשלח את ישראל לא ידעתי את ה' וגם את ישראל לא אשלח. יל"ה מהו "וגם" את ישראל לא אשלח דהול"ל ולא אשלח את ישראל, ושון"נ דכתב

בברכה מרובה, בידידות רבה, אהרן בהגאון הגדול ר' יעקב הלוי שליט"א גרנדש

חזון איש 2/2 זכרון יעקב, ארץ ישראל. פל: 0548408381.
